

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

KÖRFEZ ARAP İŞBİRLİĞİ KONSEYİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Yasin ÖZMEN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

KÖRFEZ ARAP İŞBİRLİĞİ KONSEYİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Yasin ÖZMEN

Danışman
Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506209006 no'lu Yasin ÖZMEN'in hazırladığı **"Körfez Arap İşbirliği Konseyi Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Gelişimlerinin İncelenmesi: Türkiye - KİK İlişkileri"** konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 23.09.2019 tarihinde saat 10.30....'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin Kabulu.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Tiğince OKTAR	Kabul	Tiğince Oktar
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	
Prof. Dr. Hamdi GENÇ	Kabul	Hamdi Genç

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24/09/2019 tarih ve 2019/23-19 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

KÖRFEZ ARAP İŞBİRLİĞİ KONSEYİ ÜLKELERİNİN EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE-KİK İLİŞKİLERİ

Körfez İşbirliği Konseyi'ne (KİK) üye ülkeler Basra Körfezine kıyısı olan 6 Arap ülkesinden oluşmaktadır. Petrol ihracatçısı olarak bilinen bu ülkeler gelir seviyeleri açısından Ortadoğu'daki ülkelere göre daha zengin ülkelerdir. Monarşi sistemiyle yönetilen bu Arap ülkeleri özellikle dış yatırımlarıyla dikkat çekmektedirler.

Türkiye, KİK üyeleriyle 2000'li yıllardan sonra ciddi anlamda ekonomik ve siyasi ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Özellikle Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan ile ekonomik ve ticari ilişkiler her geçen gün daha çok gelişmektedir. KİK ülkeleri Türkiye'de özellikle emlak, turizm, finans ve değerli madenler sektöründe önemli yatırımlar yapmaktadır. Türkiye ise Körfez ülkelerine yapılan ihracat tekstil-konfeksiyon, gıda, makine ve birçok sektörde ürün ve hizmet pazarlamaktadır.

Ancak Ortadoğu'nun doğası gereği siyasi ilişkiler her zaman olumlu seyir izlememektedir. Özellikle Suriye ve Irak iç savaşları, Arap Baharıyla meydana gelen siyasi değişimler ülkelerin taraf olmalarında ya da birlikte hareket etmelerinde birçok zorluklar çıkarmıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin Körfez İşbirliği Konseyine bağlı altı ülke ile ekonomik ve siyasi ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmada KİK üyesi ülkeler olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Umman ve Bahreyn'in ekonomik ve siyasi yapıları incelenmiş, bu ülkelerin 2000 sonrası Türkiye ile ilişkilerine yer verilmiş ve Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerinde dikkate alınması gereken faktörler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Türkiye, Uluslararası Karşılıklı Bağımlılık.

ABSTRACT

ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENTS OF THE COUNTRIES OF THE GULF COOPERATION COUNCIL: TURKEY-GCC RELATIONS

The Gulf Cooperation Council (GCC) is composed of six Arab countries in the coastal region of the Persian Gulf. These countries, known as oil exporters, are richer in terms of income levels regards the other countries in the Middle East region. These Arab countries, managed based on the monarchy system, attract enormous attention on their foreign investments.

By 2000s Turkey began to enhance economic and political relations with JCC members seriously. Especially, the economic and commercial relationships with Qatar, United Arab Emirates (UAE) and Saudi Arabia are developing more and more. GCC countries are conducting significant investments in Turkey particularly in various sectors such as, real estate, tourism, finance and precious metals. As well, Turkey provides essential cooperation in service and marketing sectors to Gulf countries through the exportation of the required textile-clothing, food, machinery, etc.

However, due to their nature, political relations with the Middle East are not always conducted in a positive manner. Regards the current Syria and Iraq civil wars, the political changes that took place in Arab Spring sessions, resulted in difficulties to the aforementioned relationships. In this study, Turkey's economic and political relations with these six countries of the Gulf Cooperation Council are discussed. Accordingly, the economic and political structures of these GCC members including, Saudi Arabia, United Arab Emirates, Kuwait, Qatar, Oman and Bahrain are evaluated. As well, the relation of these countries with respect to Turkey after 2000s are involved and details of the essential aspects for an efficient relation with these countries are proposed.

Keywords: Gulf Cooperation Council (GCC), Turkey, International Interdependence.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ

1.1. Körfez İşbirliği Konseyinin Kuruluşu	6
1.2. KİK'nin Kurumsal Yapısı	8
1.2.1. Yüksek Şura.....	9
1.2.2. Bakanlar Kurulu.....	9
1.2.3. Genel Sekreterlik	9
1.3. Körfez İşbirliği Konseyi Savunma İşbirliği.....	11
1.4. Körfez Ekonomik İşbirliği.....	12
1.5. Körfez İşbirliği Konseyi'nin Mevcut Siyasal Durumu.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÖRFEZ ÜLKELERİNE GENEL BAKIŞ

2.1. Genel Bilgiler	15
2.2. Suudi Arabistan	17
2.2.1. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı	20
2.2.1.1. Enerji ve Doğal Kaynaklar	21
2.2.1.2. Tarım ve Hayvancılık	22
2.2.1.3. Sanayi.....	23
2.2.1.4. Ulaştırma.....	23

2.2.1.5.	Finansal Hizmetler	24
2.2.1.6.	Turizm Hizmetleri.....	24
2.2.2.	Suudi Arabistan’ın Sosyal Gelişimi.....	24
2.2.2.1.	Eğitim.....	24
2.2.2.2.	İstihdam	25
2.2.2.3.	Sağlık	26
2.3.	Birleşik Arap Emirlikleri	26
2.3.1.	Birleşik Arap Emirlikleri’nin Ekonomik Yapısı.....	26
2.3.1.1.	Enerji ve doğal kaynaklar	28
2.3.1.2.	Tarım ve Hayvancılık	29
2.3.1.3.	Sanayi.....	29
2.3.1.4.	Ulaştırma.....	30
2.3.1.5.	Finansal Hizmetler	30
2.3.1.6.	Turizm Hizmetleri.....	31
2.3.2.	Birleşik Arap Emirlikleri’nin Sosyal Gelişimi	31
2.3.2.1.	Eğitim.....	31
2.3.2.2.	İstihdam	32
2.3.2.3.	Sağlık	34
2.4.	Kuveyt Devleti.....	34
2.4.1.	Kuveyt’in Ekonomik Yapısı	35
2.4.1.1.	Enerji ve doğal kaynaklar	36
2.4.1.2.	Tarım ve Hayvancılık	36
2.4.1.3.	Sanayi.....	37
2.4.1.4.	Ulaştırma.....	37
2.4.1.5.	Finansal Hizmetler	38
2.4.1.6.	Turizm Hizmetleri.....	38
2.4.2.	Kuveyt’in Sosyal Gelişimi.....	38

2.4.2.1. Eğitim.....	38
2.4.2.2. İstihdam	39
2.4.2.3. Sağlık	39
2.5. Katar	39
2.5.1. Katar'ın Ekonomik Yapısı.....	39
2.5.1.1. Enerji ve doğal kaynaklar	40
2.5.1.2. Tarım ve Hayvancılık	41
2.5.1.3. Sanayi.....	42
2.5.1.4. Ulaştırma.....	42
2.5.1.5. Finansal Hizmetler	42
2.5.1.6. Turizm Hizmetleri.....	43
2.5.2. Katar'ın Sosyal Gelişimi.....	43
2.5.2.1. Eğitim.....	43
2.5.2.2. İstihdam	44
2.5.2.3. Sağlık	44
2.6. Umman	46
2.6.1. Umman'ın Ekonomik Yapısı.....	46
2.6.1.1. Enerji ve doğal kaynaklar	46
2.6.1.2. Tarım ve Hayvancılık	47
2.6.1.3. Sanayi.....	48
2.6.1.4. Ulaştırma.....	48
2.6.1.5. Finansal Hizmetler	49
2.6.1.6. Turizm Hizmetleri.....	49
2.6.2. Umman'ın Sosyal Gelişimi.....	49
2.6.2.1. Eğitim.....	49
2.6.2.2. İstihdam	50
2.6.2.3. Sağlık	50

2.7. Bahreyn.....	50
2.7.1. Bahreyn'in Ekonomik Yapısı	50
2.7.1.1. Enerji ve doğal kaynaklar	52
2.7.1.2. Tarım ve Hayvancılık	52
2.7.1.3. Sanayi.....	52
2.7.1.4. Ulaştırma.....	53
2.7.1.5. Finansal Hizmetler	53
2.7.1.6. Turizm Hizmetleri.....	53
2.7.2. Bahreyn'in Sosyal Gelişimi	54
2.7.2.1. Eğitim.....	54
2.7.2.2. İstihdam	54
2.7.2.3. Sağlık	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE İLE KÖRFEZ ÜLKELERİNİN EKONOMİK VE SOSYAL İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye Suudi Arabistan İlişkileri	56
3.1.1. Sosyal İlişkiler	56
3.1.2. Ekonomik ilişkiler.....	56
3.2. Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri	57
3.2.1. Sosyal İlişkiler	57
3.2.2. Ekonomik İlişkiler	57
3.3. Türkiye Kuveyt İlişkileri	58
3.3.1. Sosyal İlişkiler	58
3.3.2. Ekonomik İlişkiler	58
3.4. Türkiye Katar İlişkileri	59
3.4.1. Sosyal İlişkiler	59
3.4.2. Ekonomik İlişkiler	59

3.5. Türkiye Umman İlişkileri	60
3.5.1. Sosyal İlişkiler	60
3.5.2. Ekonomik İlişkiler	61
3.6. Türkiye Bahreyn İlişkileri	61
3.6.1. Sosyal İlişkiler	61
3.6.2. Ekonomik İlişkiler	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 2000 SONRASI TÜRKİYE KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ İLİŞKİLERİNİN DURUMU

4.1. Siyasi İlişkiler	63
4.2. Mevcut Ekonomik İlişkiler	63
4.3. Sosyo-Kültürel İlişkiler	64
4.4. Güvenlik İlişkileri	64
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ	76

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1-1. Körfez Ülkelerin Konumu ve Yeryüzü Alanı	8
Şekil 1-2. KİK Ülkelerinde İslami Finans Segmentleri, 2015 (US\$ ml).....	13
Şekil 2-1 Suudi Arabistan Şii ve Sünni Nüfus Yoğunluğu	19
Şekil 2-2 BAE Yerli ve Yabancı İşgücü Dağılımı (1975-2008)	32
Şekil 2-3 Katar Devleti Temel Göstergeler	40
Şekil 2-4. Katar'ın Toplam Bütçesinde Eğitim Payının Yıllara Göre Dağılımı.....	44
Şekil 2-5 Katar Yüksek Sağlık Kurulu	45
Şekil 2-6. 2014 Yılında Katarlı Hastaların En Çok Sağlık Hizmet Aldıkları İlk 10 Branş	45
Şekil 2-7. Bahreyn Nüfus Yaş Dağılımı	51
Şekil 2-8. 2014 Yılında Bahreynli Hastaların Sağlık Hizmeti Aldıkları İlk 10 Branş .	55
Şekil 3-1. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Hacmi	58

TABLO LİSTESİ

Tablo 1-1. Körfez Ülkeleri Temel Verileri.....	7
Tablo 1-2. Üye Ülkelerin Askeri Personel Sayısı (2011).....	12
Tablo 1-3. KİK Ülkelerinin İthalat ve İhracat Rakamları (Milyar \$).....	14
Tablo 2-1. Körfez Ülkelerin Genel Bilgileri	15
Tablo 2-2 Suudi Arabistan Nüfusunun Yıllara Göre Büyüme Oranı ve Değişimi.....	18
Tablo 2-3 Suudi Arabistan sosyal hizmet bütçeleri.....	21
Tablo 2-4 BAE Dış Ticaret Verileri	28
Tablo 2-5. 1975-2009 Yılları Arasında İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (%)	33
Tablo 2-6 Birleşik Arap Emirlikleri'nde 1975-2008 Yılları Arasında Sağlık.....	34

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
ECB	: European Central Bank
GCC	: Gulf Cooperation Council
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KTO	: Konya Ticaret Odası
KİTK	: Körfez İşbirliği Konseyi
OEC	: Oxford Energy Comment
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SUTSO	: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası

GİRİŞ

Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri Arap yarım adasında Basra körfezine kıyısı olan ve yoğun petrol ihracatı yapan önemli bir bölgesel güçtür. Bu ülkelerin içerisinde özellikle Suudi Arabistan, ekonomik ve askeri olarak dünya ölçeğinde güçlü bir ülkedir. Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Umman gibi diğer küçük ülkeler ise petrol ihracatı yapan ve gayri safi milli hâsılları gelişmiş ülkelerin seviyesine denk düşen zengin ülkelerdir. Bu ülkeler petrol gelirlerinin önemli bir kısmını yurt dışı yatırımlarla değerlendirmektedirler.

Türkiye ile Körfez ülkeleri ilişkileri uzun tarihsel bir geçmişe dayanmaktadır. Osmanlı coğrafyası üzerinde yüz yıllardır bir arada yaşayan Türkler ve Araplar Birinci Dünya Savaşına kadar ortak bir tarihi geçmişi paylaşmışlardır. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşını kaybetmesi ve İngiliz, Fransız ve İtalyanların bu toprakları paylaşmasıyla Arap coğrafyası Osmanlı'dan alınarak batılı ülkeler tarafından sömürgeleştirilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeni bir döneme giren Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında Araplara karşı mesafeli bir politika izlemiş, İkinci Dünya Savaşının sonrasında ortaya çıkan Arap halklarının özgürlük isteklerine karşı, özellikle Bağdat Paketi'nden sonra, tarafsız bir tutum izlemiştir.

İkinci Dünya Savaşının ardından beliren Sovyetlerin sıcak denizlere inme ve böylece Ortadoğu'ya hakim olma politikasına ve komünizm tehlikesine karşı bir önlem olarak kurulması amaçlanan bu Pakt 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanmıştır. İngiltere'nin batı olarak yer aldığı bu pakta karşı Arap dünyası tavrı almıştır. İsrail'in Filistin topraklarında kurulması sonrasında denk gelen bu süreçte özellikle Türkiye, İslam dünyasına ihanet etmiş, Batıya teslim olmuş bir ülke olarak algılanmıştır.¹ Bu algılamasının mimarı olarak Mısır ve Suriye görülmektedir. 1959'da Irak'ta General Kasım Darbesi sonrasında Irak pakttan ayrılmış yerine ABD girerek Ankara merkezli bir yapılanma ile devam etmiş ve adı CENTO (Merkezî Antlaşma Örgütü) olarak değiştirilmiştir.² İran'daki 1979

---

¹ Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 7 (13), s. 172.

² Çetinkaya, S. G. (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri, Vakavüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 1, Ortadoğu Özel Sayısı, s. 3

devriminden sonra ise pakt görevini tamamlamıştır. Dolayısıyla bu pakt ile Türkiye, Arap dünyasından kopmuş ve 2000’li yıllara kadar bir ötekilik içerisinde Ortadoğu ile ilişkilerinde önemli bir mesafe elde edememiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin Kerkük, Musul ve Halep’i Misak-ı Milli sınırları içerisinde görmesi ilişkileri soğutan başka bir durum olmuştur.

Türkiye özellikle 2000’li yıllardan itibaren uluslararası ekonomik ilişkilerinde yönünü Arap Dünyası ve Afrika ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerine çevirerek bir lider ülke imajı oluşturmaya çalışmıştır. Bu noktada Körfez İşbirliği Konseyine bağlı ülkelerle yeni ekonomik ilişkiler geliştirilmiş, bu ülkelerin Türkiye’de yatırım yapmaları sağlanmıştır. Türkiye son 10 yılda Körfez ülkeleri ile finans, inşaat ve turizm alanlarında pek çok yatırım gerçekleştirmiştir. Bu ülkelerden Katar, turizm, finans ve emlak yatırımlarıyla dikkat çekmektedir.

Buna rağmen uluslararası siyasi konjonktür Körfez ülkeleriyle olan bu ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine engel oluşturabilmektedir 2010 yılının sonunda başlayan Arap Baharı ve beraberinde gelişen Suriye ve Irak iç savaşları tüm Ortadoğu ülkelerini etkilediği gibi Türkiye ve KİK ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir.³ Bununla birlikte teşkilata üye ülkelerin kendi aralarındaki sorunlarda ilişkilere doğrudan zarar verebilmektedir. Mezhep ayrılıkları, bölgedeki silahlı gruplara karşı gösterilen tutumlar, bunlar üzerinden bölgesel rekabette alan açma faaliyetleri (*vekalet savaşları*) gibi sebepler yüzünden bölge ülkelerinin ekonomik ilişkilerinin siyasi sebeplerden ötürü tıkanmasına ve bölgesel kaosa sebep olmaktadır.

Bu çalışmanın hedefi Türkiye ile KİK ülkeleri arasında 2000’li yıllardan sonra artan işbirliğinin devam etmesi için alınması gereken tedbirleri tespit etmek ve ileriye yönelik ekonomik, sosyal ve siyasi hedefler ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmanın en temel amacı Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkileri pozitif ve negatif olarak etkileyen unsurları bulgulamak ve bunları minimize ve maksimize etmek için uygulanması gereken politikaları önermektir.

---

³ Ataman, M. ve Demir, G. N. (2012). Körfez ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları, s. 4

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki eksen kayması gibi tartışmalar dikkate alındığında Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerinin güçlü olması için alınması gereken tedbirlerin bulgulanması hem ülkemiz için hem de bu çalışma için önemlidir.

Çalışmada uluslararası karşılıklı bağımlılık teorisi kullanılacaktır. Bu teori ülkelerin ekonomik ilişkilerinin artması ile güvenliklerinin de artacağını ifade eden bir teoridir. Kant ve Rousseau tarafından temelleri atılan bu teori aslında ülkelerin ekonomik olarak karşılıklı bağımlı olmalarının pozitif ve negatif sonucuna odaklanmıştır. Kanta göre ülkeler eğer ekonomik olarak birbirlerine bağlı olurlarsa uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkiler yapıcı bir hale gelecektir. Çünkü devletler ekonomik ilişkiler sonrası elde ettikleri gelir ve avantajları çatışma sonucu kaybetmek istemeyeceklerdir. Dolayısıyla Kant için karşılıklı bağımlılık ülkelere barış vaat eden bir teoridir. Rousseau ise bunu tam tersini düşünmüştür. Yani onun için ekonomik ilişki ve bağımlılıklar sonucu elde edilecek kar ve avantajlar ülkelerin birbirleriyle daha çok rekabet etmesine sebep olacaktır. Bu rekabet ise gizli ittifakların ve anarşik bir uluslararası ortamın oluşmasının en temel sebebidir. Böyle bir uluslararası ortamda ise barış değil çatışma ve hatta savaş olacaktır. Yani Rousseau için karşılıklı ekonomik bağımlılıklar ülkeler için negatif sonuçlar doğuracak bir etkidir.⁴

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin esası üzere tanımlanan bir uluslararası sistemde, devletlerarası elverişsiz değerlendirilebilen ilerlemeler, bazı sonuçları tetiklemektedir. Ancak, söz konusu devletlerarası sağlanan ilişkinin ehemmiyeti bir tarafta daha ağırlıklıdır. Dolayısıyla, devletlerden birisinin diğerine nazaran daha ağırlıklı biçimde konu üzerinde olan gereksinimi, karşı konumdaki devlete önemli bir pazarlık gücü sağlamaktadır. Ancak, her daim devletlerarası sağlıklı ilişki sürdürülebilmesi adına her iki tarafın çıkarlarının sağlanması gerçekleştirilerek, karşılıklı bağımlılık ilişkisi kavramını açıklamaktadır. Buna karşın, asimetrik güç ilişkisinin yönlendirdiği "bağımlılık" (dependence) durumunda ise taraf devletlerden biri diğeri ile olan ilişkisi üzerinde mutlak kontrole ve belirleyici bir pozisyona sahip

---

⁴ Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası İlişkiler, 6 (23), s. 73

olmaktadır. Hâlbuki “karşılıklı bağımlılık” (interdependence) durumunda, taraflar farklı düzeylerde ilişkinin sürdürülmesi adına istek ve çaba göstermeleri gerekmektedir.⁵ Ayrıca, tek yönlü bağımlılık kavramında bir devletin tamamen diğer devletin hükümdarlığı altında olması ifade edilirken, karşılıklı bağımlılıkta her iki taraf için de belirli bir maliyet söz konusu olması ile birlikte, tarafların hareket serbestisine koşullandırma sağlaması gerekmektedir.⁶ Karşılıklı etkileşimin sağlanması devletleri uluslararası örgütlenmeler vasıtasıyla işbirliği ve dayanışmaya dayalı biçimde hareket etmelerine doğru yöneltecektir. Bahsedilen düşünce, 1970 yıllarından sonra vites yükselten Avrupa entegrasyonu çabalarının araştırmasında da açıklayıcı olarak belirlenmiştir. Bu çapta bir entegrasyon hareketinin karşılıklı bağımlılık olgusunun bir sonucu olduğu söylenebilir.⁷

Bu noktadan hareketle Türkiye’nin Körfez ülkeleri ile olan ekonomik ilişkileri ne kadar artarsa bu ülkelerle ve bu ülkelerin müttefikleriyle o kadar güvenli bir uluslararası ortam tesis edilecektir. Bu bağlamda çalışmanın sonuç bölümünde uluslararası karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında Türkiye’nin elde edeceği kazanımların yanında karşılaşılabilecek tehditler de ele alınacak ve çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Türkiye’nin KİK ile olan ilişkilerinin ekonomik olarak artması, bunun yanında Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerini de devam ettirebilmesi için denge politikası uygulaması gerektiği bu çalışmanın hipotezi olarak seçilmiştir. Çalışmada bu hipotez bulgulanacaktır.

Çalışmada Türkiye ile Körfez ülkelerinin ekonomik ve siyasi ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla KİK ülkelerinin ekonomik yapıları ve sosyal gelişimleri karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Körfez İşbirliği Konseyinin oluşum sebebi, kurulması ve kurumsal yapısı hakkında bilgiler verilmiş ardından KİK’in çalışma alanları olan ekonomi, güvenlik ilişkileri açıklanmıştır. Ekonomik altyapıları ana başlığı altında ilgili ülkelerin enerji ve doğal kaynaklar, tarım ve hayvancılık, sanayi, ulaştırma, finansal hizmetler ve turizm hizmetleri

---

⁵ Harrison Wagner, R. (1988). Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence, *International Organization*, 42 (3), s. 468-470.

⁶ Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2001). *Power and Interdependence*, 3. Baskı, New York, Addison Wesley Longman, s. 7.

⁷ Gürkaynak, ve Yalçınar, 2009, s. 73

incelenmiştir. Sosyal altyapıları ana başlığı altında ise eğitim, istihdam ve sağlık hizmetleri incelenmiştir. Çalışmanın Türkiye ile ilişkiler başlığında ise Türkiye'nin KİK'e üye her ülkeyle olan ekonomik ve sosyal ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde 2000 sonrası Türkiye-KİK ilişkilerinin durumu incelenmiştir. Bu inceleme dört başlık halinde sunulmuştur. Bunlar, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve güvenlik ilişkileridir. Çalışmanın sonuç bölümünde Türkiye'nin KİK üyesi ülkelerle olan ilişkilerinin mevcut yapısı değerlendirilmiş ve ileriye dönük politika önerileri sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ

1.1.Körfez İşbirliği Konseyinin Kuruluşu

Ortadoğu bölgesinin en önemli alanlarından birini de Basra Körfezi Oluşturmaktadır. Petrolün bulunması 20. yüzyılda bölgenin önemini daha da arttırmıştır. Dünya petrol nakliyatı açısından Basra körfezinin önemi büyüktür. Ortadoğu ve İran ve hazarın iç kısımlarda çıkarılan petrol, boru hatları ile basra körfezindeki limanlara getirilerek, buradan tüm sevk edilmektedir.⁸ Bu durum, körfez bölgesinin büyük bir jeopolitik önem kazanmasına sebep olmuştur. İkinci dünya savaşı sonunda yeniden yapılandırılan Ortadoğu'da körfez bölgesi dışı güçler tarafından çeşitli kontrol hâkimiyetlerine sahne olmuştur. Birinci Körfez Savaşı olarak bilinen 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-İrak çatışması, Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgali ve sonrasındaki ABD-İrak savaşı körfez bölgesinin son 40 yıldır sıcak çatışmaların yaşandığı bölge olmuştur.

İran'da 1979 yılında hükümetin değişimi ve İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ile birlikte, körfez ülkeleri, kendilerine karşı doğrudan askeri güvenlik tehdidinin, İran'ın körfez nüfuslu Şii halkın hareketini tetikleyerek yönetim konumunda olan aileleri ve monarşik düzeni kapsayacağını düşünerekten Körfez İşbirliği Konseyinin Kuruluşu gerçekleşmiştir. İran devleti, siyasi açıdan taşıdığı önemden öteye, Körfez ülkeleri için ciddi bir tehlike olduğu düşünülmüştür.⁹

İran'ın bölgedeki petrol akışı üzerinde olan belirleyici etkisi ve stratejik konumu nedeniyle, bu bölgede enerji güvenliğini sağlamak amacıyla, oluşabilecek iç muhalefet ve dış tehditleri durdurmaya yönelik Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, BAE, Kuveyt ve Umman ülkeleri arasında 25.05.1981 tarihinde Abu Dabi'de Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurulmuştur.¹⁰ Aynı yıl içerisinde ise taraf ülkeler arasında KİK

⁸ Coşan, S. A. (2007). Körfez Ekonomik İşbirliği Konseyi Ülkeleri'nin Genel Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile Olan İlişkileri Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, s.4

⁹ Pakin Albayrakoğlu, E. (2011). ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü, Uluslararası İlişkiler, 8 (31), s. 103

¹⁰ Akkaya, G. N. (2013). Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen, Analiz Dergisi, 70, s. 9

Ülkeleri Ekonomik Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma ile serbest ticaret bölgesi kurulmuştur.¹¹ Körfez ülkelerini temel bilgileri nüfus ve yüzölçümü anlamında Tablo 1-1 de verilmiştir. Ayrıca, körfez ülkelerin konumu ve yeryüzü alanı İran'a ve birbirine kıyasıyla Şekil 1-1'de verilmiştir.

Tablo 1-1. Körfez Ülkeleri Temel Verileri

Ülkeler	Nüfus (Milyon)	Alan (km ²)
BAE	9.206	83.600
Bahreyn	1.32	741
Kuveyt	3.25	17.818
Katar	2.05	11.586
Suudi Arabistan	28.3	2.149.690
Umman	3.31	309.500
Toplam	47,43	2.572.935

Kaynak: Akkaya, A. Geçmişten günümüze Orta Doğu'da Petrol Savaşları ve Devlet Sistemlerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Konya 2013, s. 9 (Erişim Tarihi: 15/09/2019)

Körfez ülkelerinde Suudi Arabistan Nüfus ve toprak yüzölçümü bakımından diğer 5 ülkenin toplamından daha fazladır. Basra körfezinde Küçük ölçekli yaklaşık 30 adadan oluşan Bahreyn sadece 741km² lik bir toprak yüzölçümüne sahip körfezin en küçük ülkesidir.

¹¹ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), www.mfa.gov.tr, (14.06.2019)

Şekil 1-1. Körfez Ülkelerin Konumu ve Yeryüzü Alanı

Kaynak: <https://sdam.org.tr> (Erişim Tarihi: 13.06.2019)

Ancak, KİK kuruluşunda İran Devrimine karşı bir ittifak olmaktan ziyade Sovyet tehdidi başta olmak üzere başka etken faktörler de bulunmaktadır.¹²

Kısacası, KİK İran-İrak Savaşının topyekûn bir hal alması ve Sovyetlerin Afganistan işgalinden sonra artan komünizm tehdidi nedeniyle, ekonomik ve güvenlik maksimizasyonu için kurulmuş bir bölgesel örgüttür.¹³

1.2.KİK'nin Kurumsal Yapısı

KİK kurumsal yapı açısından Genel Merkezi Riyad'da bulunan KİK, Yüksek Şura, Bakanlar Kurulu ve Genel Sekreterlik esasında tanımlanan üç esas örgüt işbirliğinden gerçekleşmektedir.

¹² Arı, T. (2004). Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 539.

¹³ Canbek, Ş. (2006). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Örgütlenmelere Bir Örnek: Körfez İşbirliği Konseyi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, İstanbul, s. 6

1.2.1. Yüksek Şura

Yüksek Şura, KİK'in en üst seviye yetkili olarak, içeriğinde altı üye memleketi toplamaktadır ve ender istisna durumlar dışında (istek ve karşılıklı destek) senede bir kez bir araya gelmeleri gerçekleşmektedir. Mevzu bahis şura başkanlığı her sene bir ülken lideri tarafından yürütülmektedir. Bu kurumda, esaslı temel kararlar oybirliği ve uygulamalı kararlar ise oyçokluğu kapsamında alınmaktadır. Şura'nın asıl sorumluluğu Konsey'in genel siyasetlerini tanımlamak, Bakanlar Kurulu ve Genel Sekreterliğin sunduğu önerdiği incelemekle birlikte elverişli önerileri yürütülmesin teyit etmektir. Yüksek Şura, KİK hükmünün yorum ve/veya yürütülmesinde karşılaşılabilecek olası uyuşmazlıkların çözümü doğrultusunda faaliyet gösteren Uyuşmazlık Çözüm Komisyonu'nun da üst örgütüdür. Rastlanan tüm uyuşmazlık durumlar hususunda gereken farklı kurullar gerçekleştiren bu Komisyon'un üyeleri Yüksek Şura tarafından atanmaktadır. Ayrıca, Uyuşmazlık Komisyonu çözüm önerisinde bulunurken gösterdiği milletler üstü faaliyetine rağmen, Yüksek Şura'ya dayalı bir kuruldur.

1.2.2. Bakanlar Kurulu

Bankalar kurulu, KİK 'nin üye ülkelerinin dışişleri bakanlarından oluşan üç ayda bir toplanan ve bir kurumdur. Söz konusu bu kurum, KİK üyesi ülkeler arası ekonomik, sosyal ve kültürel kapsamında işbirliği ve koordinasyonu gerçekleştirmek adına gereken siyasetleri tanımlayarak ve önerilerde bulunmaktadır.

1.2.3. Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik, merkezi Riyad'da bulunmakta ve temelinde KİK bütçesini hazırlamakla birlikte, Bankalar kurulu tarafından belirlenen kararlara yönelik uygulama aşamasında gereken düzenlemeleri sağlamakla görevlidir. Bu kurum, Bakanlar Kurulu tarafından gelen öneri ve Yüksek Şura onayıyla birlikte üç yıllığına atanmaktadır. 1981 senesinde kuruluşun başında söz konusu üç örgüt haricinde Sosyal ve ekonomik planlama, Ekonomik ve finansal işbirliği, Endüstriyel işbirliği,

Petrol siyaseti ve Sosyal ve kültürel konular başta olmak üzere beş alanda geçici komiteler kurulmuştur.¹⁴

KİK kanununun dördüncü maddesinde belirtildiği doğrultusunda Konseyin esas hedefleri şöyle açıklanmıştır ama özel koşullara karşı örneğin bir ülkenin konseyden çıkması gibi durumlara bir açıklama bulunmamaktadır:

- Taraf üye ülkeler arası gereken koordinasyon ve işbirliğinin sağlamak;
- Taraf ülkelerin halkları arasındaki bulunan ilişkileri derinleştirmek ve güçlendirmek;
- Ekonomi, finans, ticaret, gümrük, turizm, kanun yapma ve yönetim gibi alanlarda benzer düzenlemeler gerçekleştirmek;
- Sanayi, madencilik, tarım, su ve hayvancılık kapsamında bilgi ve teknik bakımından gelişim sağlamak;
- Bilimsel araştırma merkezleri kurmak;
- Ticaret ortaklığı geliştirmek;
- Özel sektörle ihtiyaç duyulan beraberliği sağlamak.¹⁵

KİK'de mevcut kurumsal yapı açısından bulunan özellikler şöyle sıralanmaktadır.

- Taraf üye ülkelere eşit söz ve yetki hakkı tanımak;
- Makta, BM'deki gibi herhangi bir devlete veto hakkı vermemek;
- Devletlerin milli egemenliklerini korumak.

Ancak, taraf ülkelerin egemenliklerini üstün bir yapıya taşımak konusunda isteksiz yaklaşımları ve milletler ötesi karar alıcı veya denetleyici bir disiplinin gerçekleşmesinde engelleyici girişimlerden kaynaklı olarak, alınan kararların uygulanma aşamasında aksaklık ve gecikmeler bulunmaktadır. Beklenen üstyapının kurulmasında önleyici faktörlerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Dolayısıyla, coğrafi ve demografik özellikleri açısından diğer KİK taraf ülkelere daha büyük topraklara sahip olması, öte yandan ise siyasal, ekonomik ve diplomatik anlamda

---

¹⁴ Canbek, 2006, s. 10

¹⁵ Canbek, 2006, s. 11

baskın ve etkili olmasından dolayı, kurulacak üst disiplinin bu ülkenin hegemonya aracına dönüşebileceği düşünülmektedir.¹⁶

1.3.Körfez İşbirliği Konseyi Savunma İşbirliği

KİK'te yapılan zirveler neticesinde ortak güvenlik konusunda ciddi başarılar sağlanamamıştır. Aralık 1986'da KİK'e üye ülkeler tarafından Yarımada Kolluk Kuvvetlerin (The Peninsula Shield Forces) kuruluşu gerçekleşse bile, Suudi Arabistan dışında diğer taraf ülkelerde askeri bakımdan yetersizliğinden kaynaklanarak Yarımada Kuvvetleri'nin bölgesel sorunların çözümü, risklerin giderilmesi ve ortak kararda buluşmaları bakımından etkili olması yönelik ortak savunma kavramı gerçekleşmemiştir.¹⁷ Bu doğrultuda, diğer taraf ülkeler açısından KİK'in savunma kabiliyetinin yetersiz olduğunu ve ulusal ve bölgesel güvenliğin sağlanması adına bir dış desteğin varlığının gereksinimi vurgulanmıştır.^{18, 19}

Kısacası, ortak savunma gerçekleşmemesi açısından başlıca mevcut yüksek refah seviyesinden dolayı askeri güç için gereken insan kaynağını kısıtlaması yer almaktadır. Öte yandan, merkezi bir savunma gücü kurulduğu durumda, silahlı kuvvetleri üzerinde tam kontrol sağlamak isteyen küçük Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan'ın üstünlük sağlamak ve içişlerine müdahale girişimlerinden kaynaklı hâkimiyetinden olumsuz etkilenebileceği düşüncesi yer almaktadır.²⁰ Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın nüfus ve coğrafi genişlik üstünlüğüne karşın geride kalan ülkeler, Suudi egemenliği altına girmemek için Kuveyt işgalinden sonra, güvenlik sorunlarını ABD'nin yardımıyla gerçekleştirmişler. Ayrıca, KİK'te iç güvenliğini sağlayan mekanizmanın gerçekleşmemesinde bir başka faktör ise taraf ülkelerin içeriğinde buldukları ihtilaf ve güvensizlikleri gidermekte başarısız olmalarından kaynaklanmaktadır.

---

¹⁶ Akkaya, 2013, s. 12

¹⁷ Kuffel, G. P. (2000). The Gulf Cooperation Council's Peninsular Shield Force, Faculty of the Naval War Colleg. s. 4.

¹⁸ Akkaya, 2013, s.14

¹⁹ Erboğa, A. (2016). Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 3 (1), s. 16

²⁰ Erboğa, 2016, s. 17

Yıllar itibariyle, KİK üye devletleri en son kendi yetersizliklerinin farkına varmakla birlikte, gerçekleşen siyasi uyum neticesinde, ortak güvenlik mekanizmasının kurulması gereksinimi ortaya çıkmıştır. Söz konusu siyasi uyumun gerçekleşmesinde en önemli etken ekonomik entegrasyonda elde edilen başarı ve kâr payı olarak üye ülkeler arasında işbirliği için gereken güvenin artırmasına sebep olmuştur.²¹

Tablo 1-2. Üye Ülkelerin Askeri Personel Sayısı (2011)

Ülkeler	Askeri Personel Sayısı	Kişi Başı Milli Gelir (\$)
Kuveyt	22.600	40,500
Suudi Arabistan	249.000	31,800
BAE	51.000	49,800
Bahreyn	19.460	29,200
Katar	11.800	103,900

Kaynak: Akkaya, G. N. Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen, Analiz Dergisi Sayı 70, 2013, s. 12 (Erişim Tarihi: 13/08/2019)

1.4.Körfez Ekonomik İşbirliği

KİK, başlıca orta doğu bölgesindeki olası güvensizliğe karşın bir savunma çözümü amacıyla kurulmuş olsa bile, Kasım 1981’de ekonomik bağlamda üyeler arasında Birleşik Ekonomik Anlaşma adı altında başlıca ticaret serbestleştirilmesi ve gümrük birliği kapsamında işbirliği gözetmiştir.²² Dolayısıyla, Konsey üyeleri arasındaki ticari engellerin tamamen kaldırılması ile birlikte, ülkelerin yatırım ve teşvik siyasetlerini birbiriyle uyumlu olmasını sağlayarak, bu ülkelere yönelik dış ticareti kolaylaştırmıştır.²³

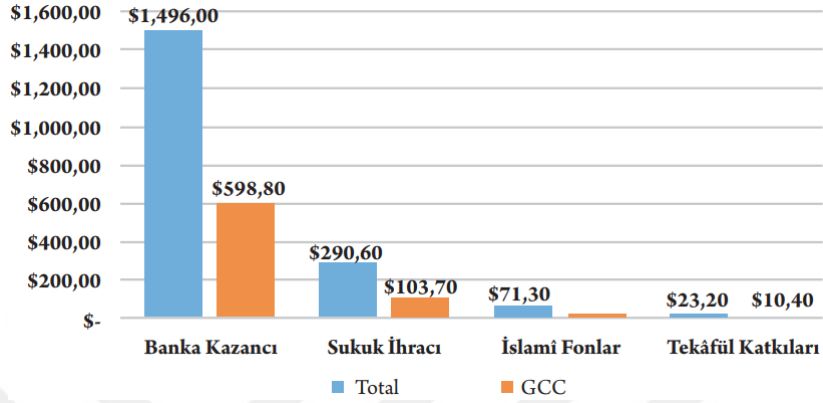
Küresel bakımından, KİK taraf devletleri, giderek politika alanında güçlenmekte ve bundan dolayı bazı konularda üstünlük sağlamaya yönelik girişimler sergilemektedirler. Ayrıca, petrol ve gaz kaynaklarından kazandıkları yüksek

²¹ Akkaya, 2013, s. 15

²² Diriöz, A. O. (2009). Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri, Ortadoğu Analiz, 1 (6), s. 78

²³ Canbek, 2006, 2.15

menfaatlerle, finansal alanda da üstünlük elde etmektedirler. KİK ülkelerinde, 2008 küresel finansal krizinin ardından, İslami bankacılık ve finans sektörünün kalkınmasından dolayı finans sektöründe avantajlar elde etmiştir. Şekil 1-2 de 2015 itibariyle, KİK ülkelerinde İslami Finans bölümleri verilmiştir.²⁴

Şekil 1-2. KİK Ülkelerinde İslami Finans Segmentleri, 2015 (US\$ ml)

Kaynak: Akkaş, E. Körfez Ülkelerinde İslam İktisadi ve Finansmanın Güncel Durumu, İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) Raporları3, Ülke Raporu 1, 2017, s.28 (Erişim Tarihi : 17/07/2019)

1.5. Körfez İşbirliği Konseyi'nin Mevcut Siyasal Durumu

2011'nin sonlarına doğru, Tunusun halk isyanından kaynaklanarak, Suudi Arabistan, Umman ve Bahreyn ülkelerinde geçici istikrarsızlık ortaya çıkmıştır.²⁵ Fakat uyguladığı kriz yönetimi ile birlikte mevcut isyan dalgasından etkisiz kalmayı sağlamak doğrultusunda çeşitli çözümler gerçekleştirmiştir.^{26, 27} Üye ülkeleri birlik sürecine siyasi yönetime katılmaya ikna etmekte KİK'in siyasal istikrarının ve dengelerinin bozulmasından büyük katkıda bulunmuştur.²⁸ Bölgede gerekli yetkide etkili bir kurumun olmadığı durumda, KİK ülkelerinin siyasal beraberliğinin terse dönmesi koşulda ortaya çıkabilecek yeni ve daha güçlü bir aktörün olasılığını ve

²⁴ Akkaş, E. (2017). Körfez Ülkelerinde İslam İktisadi ve Finansının Güncel Durumu, İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) Raporları 3, Ülke Raporu 1, s. 27

²⁵ Ayhan, V. (2012). Tunus isyanı: Arapların devrim ateşini yakması, Ortadoğu Etütleri, 3 (2), s. 89

²⁶ Akkaya, 2013, s. 18

²⁷ Telci, İ. N. ve Rakıoğlu, M. (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016, Akademik İncelemeler Dergisi, 13 (1), s. 138.

²⁸ Canbek, 2006, s. 20.

ondan kaynaklanarakтан bölgede ve hatta tüm Ortadoğu’da yaratabileceği etkisinin değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.²⁹

**Tablo 1-3.Körfez İşbirliği Konseyi Ülkelerinin İthalat ve İhracat Rakamları
(Milyar \$)**

		2011	2012	2013	2014	2015
BAE	Toplam ihracat	200	232	232	213	167
	Yurtiçi İhracat	142	172	169	147	107
	Re-exports	57	59	63	66	60
	İthalat	164	181	186	189	184
Bahrain	Toplam ihracat	22	22	24	23	16
	Yurtiçi İhracat	21	21	22	21	13
	Re-exports	0,9	1,1	2,2	2	3,6
	İthalat	18	19	18	19	16
Suudi Arabistan	Toplam ihracat	364	388	375	342	203
	Yurtiçi İhracat	358	381	367	334	194
	Re-exports	6,5	7,3	8	8	8,6
	İthalat	131	155	168	173	174
Umman	Toplam ihracat	47	52	56	53	34
	Yurtiçi İhracat	41	45	47	45	28
	Re-exports	5,8	6,4	9,2	7,6	6,6
	İthalat	24	28	35	30	29
Katar	Toplam ihracat	114	132	133	126	77
	Yurtiçi İhracat	112	131	131	124	74
	Re-exports	1,5	1,3	1,6	1,8	2,6
	İthalat	22	25	26	30	32
Kuveyt	Toplam ihracat	102	114	114	100	54
	Yurtiçi İhracat	101	113	112	98	52
	Re-exports	1	1,2	1,4	1,8	1,7
	İthalat	25	27	29	31	30

Kaynak: Gulf Cooperation Council Stats, <http://www.gcc-sg.org>, (2019.09.12).

²⁹ Akkaya, 2013, s. 20

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÖRFEZ ÜLKELERİNE GENEL BAKIŞ

2.1.Genel Bilgiler

Körfez ülkeleri Basra körfezine kıyısı olan 6 Arap ülkesinden oluşmaktadır. Bu ülkelerin nüfus ve toprak yüzölçümü bakımından en büyüğü ve Körfez işbirliği konseyinin kurulmasında öncülük eden ülke Suudi Arabistan'dır. Genel olarak yönetim şekilleri Krallık, Emirlik veya sultanlık şeklindedir. Körfez ülkelerinin temel ekonomik kaynakları petrol ve doğalgaz olup, dışa bağımlı ülkelerdir.

Ekonomik yapıları güçlü olan körfez ülkelerinin askeri olarak güçlü olmadıkları ve en önemli tehdit olarak gördükleri İran'a karşı ABD'ye bağımlı oldukları bilinmektedir.³⁰ Körfez ülkelerin genel bilgileri GSYİH (Milyon \$), KBGSYİH (\$), Büyüme Oranı (%), Nüfus, Yüzölçümü (km²) ve Başkent değişkenleri Tablo 2-1'de verilmiştir.

Tablo 2-1. Körfez Ülkelerin Genel Bilgileri

	Suudi Arabistan	Umman	Birleşik Arap Emirlikleri	Kuveyt	Katar	Kuveyt
GSYİH (Milyon \$)	782.483 (2018-IMF Tahmini)	79.458 (2019-IMF Tahmini)	427.876 (imf-2019)	109,859	193.502 (2019-IMF Tahmini)	109,859
KBGSYİH (\$)	23.566 (2018-IMF Tahmini)	18.082 (2019-IMF Tahmini)	39.806 (imf-2019)	71.887 bin (2016)(IMF)	70.288 (2019-IMF Tahmini)	71.887 bin (2016)(IMF)
Büyüme Oranı (%)	2,2 (2018-IMF Tahmini)	1,1 (2019-IMF Tahmini)	2,8 (imf-2019)	2,5% (2016) (IMF)	2,64 (2019-IMF Tahmini)	2,5% (2016) (IMF)
Nüfus	33.200.000 (2018-IMF Tahmini)	4.394.000 (2019-IMF Tahmini)	10.749.000 (imf-19)	4.225.000	2.753.000 (2019-IMF Tahmini)	4.225.000

³⁰ PALANCI, M. C. (2015). 2000'li yıllarda Türkiye Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ilişkileri, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Yüzölçü mü (km²)	2.150.000	309.5	83.6	17.818	11.521	17.818
Başkent	Riyad	Muskat	Abu Dhabi	Kuveyt City	Doha	Kuveyt City

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 2019.09.12)

Körfez ülkelerinin zengin ekonomik yapısı doğal kaynakların rezervlerine bağlı olarak gelişmektedir. Bu durum daha önce bazı OPEC ülkelerinde görülen ani petrol fiyatlarının düşmesiyle aniden oluşan ekonomik kriz ve işsizliğe neden olan Hollanda hastalığı durumunu ortaya koymaktadır.³¹

Zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin ekonomik performansları doğal kaynaklar açısından fakir ülkelere nazaran daha düşük olmaktadır. Genellikle petrol ve doğalgaz gibi kaynaklara sahip ülkeler imalat sanayisi ve üretim çeşitliliğine önem vermemektedir. Hollanda hastalığı, 1960'lı yıllarda Hollanda'da Kuzey Deniz bölgesinde güçlü doğalgaz kaynaklarının bulunmasıyla ve rekabetin olumsuz etkilenmesi nedeniyle ortaya çıkan durumu tanımlamaktadır. Doğalgaz kaynaklarının bulunmasıyla birlikte, bu ülkede ulusal para değerlerinde artış gerçekleşmiş ve dolayısıyla petrol dışı ihracatın mevcut rekabet pazarında yetersizliği ve dolaylı zarar durumları gerçekleşmiştir.

Hollanda hastalığının teorik esasları Max Corden ve Peter Neary ekonomistler tarafından açıklanmıştır. Bu doğrultuda, hastalığın sonuçlarını “de-endüstrilizasyon” ve “deagrükolinazasyon”, yani devletin sanayi ve tarımsal üretimini kaybetmesi biçiminde tanımlamışlardır. Teorik bakımından Hollanda hastalığı, daha çok sanayisizleştirme (de-industrialisation) olgusunun üstünlük durumunda olduğu görünmektedir.³² Körfez ülkelerinde günümüz mevcut şartlarında petrol ve doğalgaza bağlı olarak gelişen ekonomi, diğer sanayi ve iş kollarının gelişmesine engel olmakta ve bu ülkeleri dışa bağımlı bir duruma getirmektedir. Olası bir küresel

³¹ Yardımcıoğlu, F., & Gülmez, A. (2013). OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi. *Sosyoekonomi*, 19(1), s.119

³² Akçacı, T. ve Karaata, A. (2014). Türkiye’de Uluslararası Fonların Paradoksal Etkisi: Hollanda Hastalığı, *International Conference On Eurasian Economies*, s. 1

petrol/doğalgaz krizi durumunda körfez ülkelerinin bundan en çok etkilenecek ülkeler olması muhtemeldir.³³

Körfez ülkelerinde yabancı istihdamı diğer bölgelerine nazaran yüksek bir orana sahiptir. Körfez ülkeleri başta Asya Ülkeleri başta olmak üzere diğer ülke vatandaşlarıyla “geçici iş sözleşmeleri” yaparak, yabancı işgücüne bağlı bir emek piyasasının ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁴ Özellikle altyapı çalışmamalarında Asya ve Afrika’dan gelenler ile uzmanlık gerektiren alanlarda Avrupa ve Amerikalı yabancılar hizmet vermektedir. Al Jazeera Araştırma Merkezinin 2016 yılında hazırladığı raporda Katar’da nüfusun %89’u, BAE’de nüfusun %88’i ve Kuveyt’te nüfusun %69’u yabancılardan oluşmaktadır. S. Arabistan %32, Bahreyn %56 ve Umman ise %44 yabancı nüfusuna sahip ülkelerdir. Bu ülkelerde yüksek gelir düzeyine sahip yerli halklar işçi olarak çalışmayı tercih etmedikleri için muhtemel iş gücü başka ülkelerden sağlanmaktadır.³⁵

2.2.Suudi Arabistan

Suudi Arabistan’ın Hicaz ve Necd bölgelerinde ancak İslamiyet’in doğuşundan sonra bir devlet kuruluşunun gerçekleşmiş olması görünmektedir. İslam Devletinin kurulmasından kısa bir süre sonra İslam Devletlerinin merkezi önce Şam sonra Bağdat olmuştur.³⁶

2017 yılı Suudi Arabistan toplam nüfusu 32,94 milyon ve nüfus yoğunluğu açısından KİK içerisindeki en yüksek nüfusa sahip ülkedir. Toplam nüfusun yaklaşık %24,8’i 0-15 ve %72’si 15-64 yaş aralığındadır. Nüfusun %83,1’i şehirlerde ve %16,9’u kırsal bölgelerde yaşamakta ve şehirleşme oranı %2,1 seviyesinde gerçekleşmektedir (Tablo 2-2).³⁷

³³ Yardımcıoğlu & Gülmez, (2013), s.119

³⁴ Yılmaz, A. (2017). Uluslararası Göç Bağlamında Körfez Ülkelerindeki Yabancı İşgücü Varlığının Sosyoekonomik Analizi: Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, s.88

³⁵ <http://aa.com.tr>, (05.07.2019)

³⁶ Akkaya, A. (2016). Geçmişten Günümüze Orta Doğu’da Petrol Savaşları Ve Devlet Sistemlerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Konya, s. 20

³⁷ Population, <https://data.worldbank.org>, (18.12.2018)

Tablo 2-2 Suudi Arabistan Nüfusunun Yıllara Göre Büyüme Oranı ve Değişimi

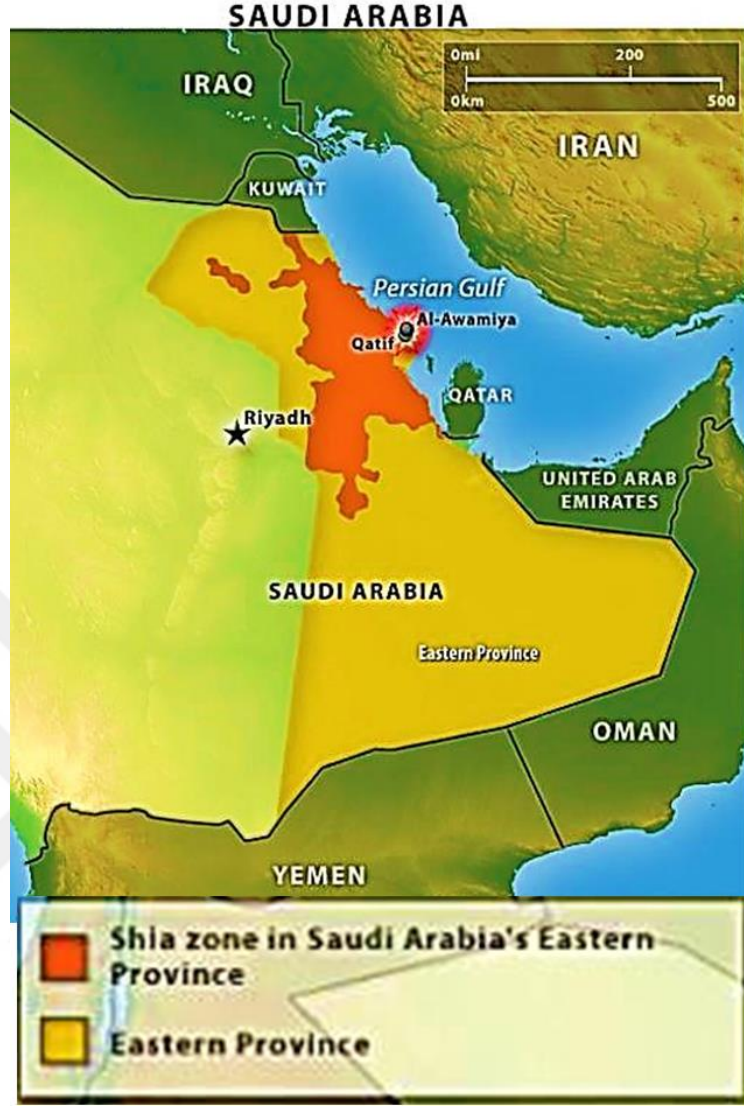
Yıl	Nüfus	Büyüme Oranı (%)	Yıllık Değişim Oranı (%)
2015	31.540.372	2.12	2.34
2005	24.745.230	2.87	2.95
1995	18.853.670	2.61	2.88
1985	13.361.284	5.42	6.15
1982	10.902.011	6.54	-
1975	7.428.705	5.44	3.8
1965	4.843.635	3.55	3.46
1955	3.558.164	2.7	2.65

Kaynak: http://countrysimeters.info/en/Saudi_Arabia, (Erişim Tarihi: 2019.09.12)

Ülke nüfusunun %32'si ülkeye çalışmak için gelen yabancılardan oluşmaktadır.³⁸ Ülke tamamen Müslümanlardan oluşmakta ve bunların % 90'ı resmiyete tanınan Sünni mezhebinin Selefi/Vehhâbi koluna mensupken, kalanları Şii mezhebine mensuplar. Çok az bir kısım Hıristiyan, Yahudi, Hindu ve Sih dinine mensup insanlar da ülkede bulunmaktadır.³⁹

³⁸ Saudi Arabia Population, www.worldometers.info, (18.12.2018)

³⁹ Saudi Arabia, www.stratfor.com, (18.12.2018)

Şekil 2-1 Suudi Arabistan Şii ve Sünni Nüfus Yoğunluğu

Kaynak: <https://www.stratfor.com>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018)

Suudi Arabistan, mutlak monarşi şeklinde yönetilmektedir. Devletin anayasası Kuran ve Sünnet olmakla birlikte, Kral hem devletin başkanı hem de yürütmenin başıdır. Krallık haricinde Şura Meclisi ve Bakanlar Kurulu bulunmaktadır. 150 kişiden oluşan Şura Meclisinde alınan kararlar ve/veya yasalar, Bakanlar Kurulu kararı sonrası Kral tarafından onayladıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Ülkede yargı Şeriat hükümleri çerçevesinde Adalet bakanlığı tarafından

yürütülmektedir.⁴⁰ Suudi Arabistan'da bir parlamento sistemi ve dolayısıyla siyasi partiler ile seçim sistemi yoktur. Şer'i meseleler şeriat mahkemelerinde; vergi, şirket işleri ve elektrik, gaz, su gibi modern hayata ilişkin meseleler ise idari mahkemeler de görülmektedir. Yerel mahkemelerin temyiz edilip edilmeyeceğine, ağır suçlarla ilgili olmayan kararları Adalet Bakanlığı ve ağır suçlarla ilgili olan kararları ise üç hâkimden oluşan bir kurul kararı sonucu kesinleşmektedir.

Suudi Arabistan reform hareketleri ile mevcut küresel iktisat ve siyaset ortamında üstünlük sağlamayı planlamaktadır. Ülke, KİK'in kurucu üyelerinden biri olarak ve BM, OPEC, Atam Enerjisi Kurumu, Arap Ligi ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası organizasyonlarda da faaliyet göstermektedir.⁴¹ Yenileştirme dalgasının karşıtı olması nedeniyle kapalı toplum yapısı görünümünde olan ülke, dış siyasetinde ekonomi politik üzerinden şekillendirerek, petrol kaynaklarının ülkeye vermiş olduğu ekonomik zenginlikler ile Ortadoğu bölgesinde etkin bir güç olmaya çalışmaktadır.

2.2.1. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Yapısı

Suudi ekonomisi petrolün bulunmasından öncesi ve sonrası olmak üzere değişik bir ekonomik yapıya sahiptir. Petrolden önce, geleneksel ekonomik faaliyetlere (ticaret, tarım ve Hac mevsiminde Mekke ve Medine şehirlerine gelen hacıların harcamalarından sağlanan gelirlere) dayanırken, 1970'lerden beri esas olarak petrol üretimi ve ihracatı üzerinde ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedir. Hükümetinin ekonomisinin gelişmesini finans, ihracat ve gayri safi yurtiçi ürünleri etkilemektedir.⁴² Ülke, uluslararası en ehemmiyetli petrol ekonomisi ve toplam petrol rezervlerinin % 16'a sahiptir.⁴³

Ülke bütçesi çoğunlukla eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler amaçlarına yönelik gerçekleştirilmektedir. 2015 yılının veri tabanına bağlı olarak bütçesinin genel dağılımı Tablo 2-3 verilmiştir.

---

⁴⁰ Yurdakul, H. ve Öztürkcan, S. (2014). Management practices in Kingdom of Saudi Arabia: exploring perspectives of Saudi managers and Middle East Expats, ITMAR, 1, s.235

⁴¹ Yurdakul ve Öztürkcan, 2014, s.235

⁴² Berikan, M. ve Hüseyinli, T. (2017). Petrol fiyatlarındaki düşüşün Rusya ekonomisi üzerine etkileri, İktisadi Yenilik Dergisi, 4 (2), s.31

⁴³ Ülkelere Göre Dünya Petrol Rezervi, www.enerjiatlas.com, (2019.06.13)

Tablo 2-3 Suudi Arabistan Sosyal Hizmet Bütçeleri

Hizmet alanı	Milyar \$	2014'e Göre Değişiklik
Eğitim	57.9	%3.3 artış
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	42.7	%48 artış
Belediye Hizmetleri	10.7	%2.6 artış
Altyapı ve Ulaşım	16.8	%5.4 azalış
Su, Tarım, Sanayi ve Diğer Ekonomik Kaynaklar	16	%1.6 azalış

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Sudi Arabistan Ülke Bülteni. www.deik.org.tr, (2017), (Erişim Tarihi : 28/03/2019)

2.2.1.1.Enerji ve Doğal Kaynaklar

Suudi Arabistan 1938 itibariyle petrol üretimine başlamakla birlikte dünyanın en büyük petrol üreticisi olarak bilinmektedir. Ayrıca, 266 milyarlık varil rezerv esası ile dünya üzeri ikincilik konumunda yer almaktadır. Buna ek olarak, Kuveyt ülke sınırı ile ortak paylaştığı Tarafsız Bölge'de 5 milyar varil kapasiteli rezervi bulunmaktadır. Bu bağlamda, sektörün ülke ekonomisi üzerinde yaklaşık % 50'lik ve bütçe gelirleri üzerinde % 90'lık bir payı bulunmaktadır. Bununla birlikte, ülkede çalışan kısmın çoğunluğu petrol sektöründe barınmaktadır.⁴⁴

Suudi Arabistan elektrik enerji üreticilik kapsamında da aynı şekilde önemli ölçüde faaliyet gösterse bile, mevcut büyük nüfus artışı ve ondan kaynaklanan gereksinimlerden dolayı bu sektörde kapasite yükseltmesini sağlamak gerekmektedir.⁴⁵ Bu doğrultuda çözüm odaklı olaraktan ülkede elektrik üretimi için özel su ve güç tesisleri bulunmaktadır.⁴⁶

Doğalgaz sektöründe ise Suudi Arabistan OPEC tarafından hazırlanan verilere göre 2015 yılı dünya doğalgaz rezervi olarak altıncı sırada bulunmakta ve

⁴⁴ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (12.06.2019)

⁴⁵ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (12.06.2019)

⁴⁶ Fattouh, B. ve Sen, A. (2016). Saudi Arabia's Vision 2030, Oil Policy and the Evolution of the Energy Sector, The Oxford Institute for Energy Studies, s. 4.

dünya rezervinin % 4,25'ine sahiptir.⁴⁷ 2014 yılında doğal gaz, Suudi Arabistan'ın birincil enerji tüketiminin ~% 40,7'sini oluşturmuştur.⁴⁸ Bu yüzden Suudi Arabistan doğal gaz ithal veya ihraç etmemekte ve bu nedenle önemli miktarda üretmelerine rağmen kendilerini küresel bir doğal gaz tedarikçisi olarak görmemektedir.

2.2.1.2.Tarım ve Hayvancılık

Krallığın kuruluşundan başlayarak, Arabistan'da kabile ekonomisi hâkimliği bulunmaktadır. Tarımsal üretim lokalize ve geçicidir. Krallığın kalkınma planları yerli gıda üretimine özel ilgi göstermiş ve hükümet tarım sektörüne sübvansiyonlar ve cömert teşvikler sağlamıştır. Tarım şu anda Suudi GSYH'sinin sadece küçük bir kısmını oluşturmakta ve işgücünün benzer bir oranını kullanmaktadır.⁴⁹

Suudi Arabistan'ın gıda açısından yeterliliğini sağlamaya yönelik 1980 yılları itibariyle, değişik siyasetler uygulamaktadır. Ülkede ekilebilir alanların yetersizliğinden dolayı sulama faaliyetlerinin geliştirilerek yeni tarım alanlarının açılması çalışmaları yapılmaktadır. Bununla birlikte tarımsal ürünlerde az su gerektiren ürünlerin üretilmesi faaliyetleri yapılmaktadır. Suudi Arabistan yeraltı kaynakları bakımından da zengindir. Ülkede Au, Fe, Cu, P, Ag, U, Zn, boksit, kömür maden yatakları bulunmaktadır. Ülkede ekonomik politikasının petrol üretimine ve ihracatına dayalı olduğundan dolayı, yer altı kaynakların işlenmesi için gereken yatırımlar gerçekleşmemiş ama bu kapsamda yasalarda % 100 yabancı yatırım olanağı sağlanmıştır.⁵⁰

---

⁴⁷ Ülkelere Göre Dünya Doğal Gaz Rezervi, www.enerjiatlasi.com, (14.06.2019)

⁴⁸ Saudi Arabia - World Energy Council, www.worldenergy.org, (14.06.2019)

⁴⁹ Saudi Arabia Oil, www.britannica.com, (14.06.2019)

⁵⁰ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

2.2.1.3. Sanayi

İmalat sanayii 1976'dan beri genişlemektedir. Ekonomiye çeşitlendirmek için Suudi Temel Sanayi Şirketinin (SABIC) ilk hedefi petrolle ilgili sektörlerin üretim potansiyellerini genişletmek olmuştur.⁵¹

Ülke ekonomisinin petrole olan bağımlılığını dengelemek adına, üretim sektöründe ilerlemeler planlanmıştır. Suudi Arabistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı doğrultusunda, petrokimya endüstrisinde özel şirketler destek sağlamaya başlamıştır.⁵²

İnşaat sanayi sektörü Suudi Arabistan'ın ikinci büyük işletme alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, inşaat sektöründe gerçekleşen projeler ve sözleşmeler, petrol sektörü ile paralel olarak ülke ekonomisinde sorunsuz şekilde ilerlemesini sağlamaktadır. Örneğin, 2009 kriz döneminde, inşaat alanındaki yürütülen projelerin iki kata yükselişi katkısıyla, ülke ekonomisinde bulunan dinamğin korunması çerçevesinde önemli etkisi gözlenmiştir. Günümüzde ülkenin yürürlükte olan inşaat, altyapı ve enerji projeleri % 70'lik payı bulunmaktadır.⁵³

2.2.1.4.Ulaştırma

Suudi Arabistan bölgesel lojistik ve ticaret merkeziliğini sağlamağı hedef edinerek gerçekleştirdiğı projeler bakımından, 2014 bütçesinde ulaşım ve altyapı harcamaları 17.76 milyar dolar değerinde aldığı ödeme esasında üçüncülük konumundadır.⁵⁴

Suudi Arabistan KİK taraf ülkeleri arasında en gelişmiş demiryolu ağına sahiptir. Bu doğrultuda, ülkenin yol inşaat sektöründe geçmiş beş yıllık kalkınma planlar esasında özen gösterildiğı gözlenmektedir.⁵⁵

⁵¹ Saudi Arabia Oil, www.britannica.com, (14.06.2019)

⁵² DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

⁵³ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

⁵⁴ Saudi Arabia Oil, www.britannica.com, (14.06.2019)

⁵⁵ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

2.2.1.5.Finansal Hizmetler

Suudi Arabistan'da finansal gelişim üzerinde petrolün önemli bir etkisi bulunmaktadır.⁵⁶ Ülke, Ortadoğu bölgesinin yatırım bağlamında en önemli ve yüksek menfaat sağlayan bankacılık sistemlerinden birini oluşturarak, Arabistan Merkez Bankası (The Saudi Arabian Monetary Agency, SAMA) tarafından düzenlenmektedir. SAMA aynı zamanda sigorta sektöründe gereken düzenlenme ve incelenmelerin sağlanmasının da sorumluluğunu taşımaktadır. Suudi Arabistan'da 12 yerel ticari bankan mevcuttur. 19 Mart 2011 tarihinde Cidde'de açılan Ziraat Bankası gibi bazı uluslararası bankalar da hisse alımı aracılığı ile ülkede faaliyet göstermektedir.⁵⁷ Ayrıca, ülkede yatırım bankacılığı doğrultusunda Suudi Kalkınma Fonu ile Suudi Sınai Kalkınma Fonu projeleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁸

2.2.1.6.Turizm Hizmetleri

Ülkede turizm sektörü hac, iş ve Körfez ülkeleri arası düzenlenen eğlence programları başta olmak üzere üç türden gerçekleştirilmektedir. 11 Eylül'de gerçekleşen intihar saldırısından etkilenerek Suudi turistler çoğunlukla tatil için Körfez ülkelerini tercih etmeleri doğrultusunda bir eğilim görülmektedir.⁵⁹

Ülke ekonomisinin çeşitlendirmeye yönelik turizm hizmetlerinde olanakların çoğalmasıyla birlikte iç turizmin geliştirilmesi, sektörün GSYİH'ye katkısının artırılması ve dolayısıyla iş fırsatlarının sağlanması doğrultusunda Turizm Yüksek Komisyonu tarafından birçok çalışmalar yürütülmektedir.⁶⁰

2.2.2. Suudi Arabistan'ın Sosyal Gelişimi

2.2.2.1.Eğitim

Suudi Arabistan'daki eğitim sistemi başlıca Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Bakanlığı ve Teknik Eğitim ve Mesleki Eğitim Genel Örgütü tarafından

---

⁵⁶ Samargandi, N., Fidrmuc, J. ve Ghosh, S. (2014). Financial development and economic growth in an oil-rich economy: The case of Saudi Arabia, *Economic Modelling*, 43, s.268

⁵⁷ Samargandi, Fidrmuc, ve Ghosh, 2014, s. 275

⁵⁸ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

⁵⁹ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

⁶⁰ Orta Doğu ve Körfez, Suudi Arabistan, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

yönetilmektedir. Savunma ve Havacılık Bakanlığı, Ulusal Muhafızlar, Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı gibi diğer yetkililer, iştiraklerine ve çocuklarına, Eğitim Bakanlığı kurallarına uygun olarak, her düzeyde eğitim vermektedir.⁶¹ Günümüzde, ücretsiz ve kız-erkek ayırt etmeden uygulanan eğitim sisteminin temelleri ise 1924'da Eğitim Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte ve sadece erkeklere yönelik atılmıştır.⁶²

1951 yılı itibariyle ülkede kurulmuş olan Bilim Bakanlığı, eski Eğitim Müdürlüğü'nün geliştirilmiş bir versiyonu olarak, temelinde üniversite öncesi kurullarında eğitime yönelik ilgili planlama ve incelemeleri gerçekleştirmekle görevlidir.

Suudi Arabistan'da, eğitim kız-erkek ayrımına dayalı biçimde dinî bir zorunluluk olarak, tüm vatandaşlara ücretsiz sunulmaktadır. 2015 yılı istatistiklerine göre Suudi ülkede okuma yazma oranı %94,43 olarak tespit edilmiştir.

2.2.2.2.İstihdam

Suudi Arabistan'da işgücünün büyük bir bölümünü erkekler oluşturmaktadır (% 86) ve özel sektörde istihdam edilen işgücünün büyük bir kısmı yabancı işçilerden oluşmaktadır. Oysa kamu sektöründe Suudi vatandaşlara daha fazla istihdam sağlanmaktadır.⁶³

Suudi Arabistan'da istihdam ve ücretleri belirleyen en önemli unsur petrol fiyatlarıdır ve ülkedeki istihdam seviyesi petrol fiyatlarından doğrudan etkilenmektedir.⁶⁴

Ülkede bulunan işsizlik oranlarına giderek erkeklerde düşüş ancak kadınlarda artış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kadınların iş piyasasına katılımını artırmak ve diğer yandan erkeklerin teknik eğitim ve istihdam olanaklarını sağlamakla

⁶¹ Ministry of Education – Kingdom of Saudi Arabia, www.moe.gov.sa, (14.06.2019)

⁶² Mackey, S. (2002). The Saudis: Inside the Desert Kingdom, Updated Edition, Norton Paperback, W.W. Norton and Company, New York, s. 163.

⁶³ Alkhateeb, T. T. Y., Mahmood, H., Sultan, Z. A. ve Ahmad, N. (2014). Oil Price and Employment Nexus in Saudi Arabia, International Journal of Energy Economics and Policy, 7(3), s. 277

⁶⁴ Alkhateeb, vd. 2014, s. 278.

birlikte, 1999 senesine kıyasıyla, işsizlik oranlarının erkeklerde %72 ve kadınlarda %28 düzeyinden dengelenerek, 2009'da kadınlarda %44, erkeklerde %56 düzeyine getirilmiştir.

2.2.2.3.Sağlık

Ülkede sağlık sektörü yıllar itibariyle önemli gelişmeler kaydetmiştir. Dolayısıyla, ülkenin sağlık hizmetlerinde hastane, doktor ve hemşire ve yatak sayısında ekonomi sektöründe ki gelişmelerin beraberinde birlikte artış tespit edilmiştir. Suudi Arabistan'daki sağlık hizmetleri, kamu ve özel olmak üzere iki ana sektöre ayrılmıştır. Sağlık Bakanlığı Suudi Arabistan'daki sağlık sistemlerinin işletilmesinden ve izlenmesinden sorumludur. 2012 yılında Sağlık Bakanlığı, ülkedeki tüm hastanelerin % 63'ünü işletirken, % 24'ü Savunma ve Havacılık Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı ve Ulusal Muhafız Birliği gibi diğer devlet kurumları tarafından işletilmektedir.^{65,66}

2.3.Birleşik Arap Emirlikleri

2.3.1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Ekonomik Yapısı

Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) kanıtlanmış petrol rezervleri ve günlük petrol üretim (7), petrol ihracat (4), ispatlanmış doğal gaz rezervleri (5), doğal gaz üretimi (14) açısından ilk sıralarda yer almaktadır. Ancak, yerli üretim masraflarının yükselmesi ile birlikte iç ihtiyaçların karşılanması için 2010 itibari ile doğal gazda sektöründe artık net ithalatçı konumunda bulunmaktadır.

Ülke ticaret, finans, turizm, lojistik ve gayrimenkul sektörlerindeki faaliyetlerin yoğunluğu nedeniyle de Körfez bölgesinde merkezi bir konumdadır.⁶⁷ Dubai ise ticaret, lojistik, hava ulaştırma, turizm, finans gibi hizmet sektörlerinde bölgenin cazibe merkezidir.⁶⁸

⁶⁵ Ministry of Health – Kingdom of Saudi Arabia, www.moh.gov.sa, (21.12.2018)

⁶⁶ Al-Hashem, A. (2016). Health Education in Saudi Arabia: Historical overview, Sultan Qaboos University Med Journal, 16 (3), s. 286

⁶⁷ Annual Economic Report, 2017, <http://www.economy.gov.ae>, (2019.06.13)

⁶⁸ Türkiye - Bahreyn Siyasi İlişkileri, www.mfa.gov.tr, (18.12.2018)

Tablo 2-4 Birleşik Arap Emirlikleri Dış Ticaret Verileri

BAE	Tüm dünya (milyar \$)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam ihracat	147	200	232	232	213	167
Yurtiçi İhracat	97	142	172	169	147	107
Re-exports	50	57	59	63	66	60
İthalat	132	164	181	186	189	184

Kaynak: <http://dp.gccstat.org/en/DataAnalysis?gBz2n3qLkM9qZdOPsy1A>,
(Erişim Tarihi: 13/06/2019)

BAE’de uzun yıllar itibari ile ilke ekonomisinin petrol sektörüne olan bağımlılığı kısıtlamak adına değişik tedbirler uygulanmakta olup, GSYİH ‘de hidrokarbon kaynakların etkisi 2015 yılında % 30’e düşürülmüştür. Bu doğrultuda, ülke siyasetleri neticesinde İmalat sektörünün GSYİH’de payı % 16 düzeyinde küçük olmasının beraberinde, inşaat sektöründe ülke ekonomisinin GSYH’de % 10 luk payı ile güçlendirilmesi dikkat çekmektedir. Öte yandan, hizmet sektörünün % 38 luk ve diğer kalemlerin ise % 6luk bir payı tespit edilmiştir.⁶⁹

2.3.1.1.Enerji ve doğal kaynaklar

BAE’nin Birleşik Krallıktan ayrılarak, bağımsızlığını ilan etmesiyle ülke ekonomisinin en önemli gelir kaynağı petrol ve doğalgaz olmuştur. Dünyadaki petrol üreticileri arasında ilk 10’da yer alan BAE her ne kadar ekonomin çeşitlendirilmesine yönelik girişimlerde bulunsa da yakın zamanda petrol, doğalgaz ve bağlı sektörlerin ekonomin en önemli gelir kaynağı olmaya devam edeceği öngörülmektedir.⁷⁰

BAE ‘de yeni petrol sahalarının bulunması kısıtlı olsa bile, ülkede “Enhanced Oil Recovery (EOR)” metotları aracılığıyla petrol çıkarma oranını yükseltmektedir.

⁶⁹ DEİK. (2017). BAE Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

⁷⁰ Türkiye - Bahreyn Siyasi İlişkileri, www.mfa.gov.tr, (18.12.2018)

Gerçekleşen öngörülere nazaran hâlihazır petrol üretim düzeyinde 140 yıllık sürdürülebilir ölçüde rezervlerin mevcut olduğu düşünülmektedir.⁷¹

BAE, yenilenebilir enerji aracılığıyla güç üretmek için sürdürülebilir bir altyapıya ulaşmayı hedeflemektedir. BAE'nin Elektrik ve suya olan talebi, nüfus artışı, genişleyen ekonomi ve iklimsel faktörler nedeniyle hızlı bir şekilde büyümeye devam etmektedir.⁷²

Uluslararası doğalgaz ihracatı başta olmak üzere tokyo ve Japonya ülkelerine yapmaktadır. Ülkede çevre kaygılarının artması nedeniyle doğalgazın kullanımı ve üretimi daha çok ilgi çekmektedir. BAE U.S. Energy Information Administration (EIA) raporunda belirtildiği gibi doğalgaz EOR tekniklerinin kullanımı açısından da lider ülkeler arasında yer almaktadır.⁷³

2.3.1.2.Tarım ve Hayvancılık

Ülkenin zor iklim şartları nedeniyle, tarım sektörünün GSYH'ye katkısı düşük (% 2 civarında) bir düzeyde olmasına rağmen, sektöre federal devlet ve de yerel yönetimler tarafından yüksek bir seviyede destek sağlanmaktadır. Ama gıda sektöründe tek başına yeterliliğin sağlanması oldukça zordur. Dolayısıyla, Sudan ve Pakistan gibi ülkelerde gereken yatırımlar açısından tedbirler alınmaktadır. Balıkçılık ve inci avcılığı, BAE gıda sektörünün geleneksel olarak önemli bir kısmını oluşturmaktadır.⁷⁴

Birleşik Arap Emirlikleri çeşitli politikalar uygulayarak tarım sektörünü geliştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, BAE kendi üretim yapmakla beraber, tarım ürünlerinde dışarıya bağımlı olduğu söylenebilir.

2.3.1.3.Sanayi

İmalat sanayiinde Birleşik Arap Emirlikleri alüminyum, kimya, ağır metal, çelik, plastik, tekstil, gemi sanayisi ve yiyecek ürünleri ile endüstriyel yapısını

⁷¹ DEİK. (2017). BAE Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

⁷² Energy, <https://government.ae>, (23.12.2018)

⁷³ DEİK. (2017). BAE Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

⁷⁴ DEİK. (2017). BAE Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

çeşitlendirmeye çalışmakta ve sanayi politikasının en önemli aşamasını serbest ticaret bölgeleri oluşturmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin sanayisini oluşturan alanlarından en önemlisi alüminyumdur ve alüminyum üretiminde, dünyanın en büyük yedinci üreticisi olarak gösterilmektedir.⁷⁵

Ülkenin üretiminde öncülüğü paylaşan petrol ve petrokimya, enerji, Alüminyum, seramik, ilaç tesislerine ait olmasına rağmen, BAE'de imalat sanayi hidrokarbona bağlı olarak ilgili alt sektörlerin gelişimi gerçekleşmektedir. BAE'de üretime yönelik Türk yatırımı mevcut değildir.⁷⁶

BAE ekonomisine katkısından yana İnşaat ve emlak sektörü petrol ve ticaretten sonra, üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Dubai ve Abu Dhabi Emirliklerinin ülkenin gelişiminde sağladığı destekle birlikte inşaat sektöründe de belirleyici etkileri gözlemlenmiştir. BAE'de bu kapsamda gerçekleşen önemli işletmeler, demiryolu ve sosyal altyapı projeleri başta olmak üzere, inşaat sektörü tam kapasite çalışmaktadır.

2.3.1.4.Ulaştırma

BAE sahip olduğu gelişmiş liman altyapısıyla birlikte, şehir içi demiryolu ağının gerçekleşmesi bakımından öncülüğü bulunmaktadır. Emirliklerin ulaşımını sağlayan mevcut demiryolu ağına ek olarak farklı iç ulaşım ağlarını bağlantısı doğrultusunda gereken projeler sürdürülmektedir. Bu ülkede karayolu ulaşım altyapı kalitesi yüksek düzeyde olup, çoğunlukla ülke içi ulaşım tercihinin kapsamaktadır.⁷⁷

2.3.1.5.Finansal Hizmetler

BAE Bankacılık sektörü, KİK de önemli bir konuma sahiptir. Ülkede toplamda 58 banka (23 yerli - 35 yabancı) yanı sıra 8 İslami banka çalışmaktadır. Bankaların 46'sı ticari banka statüsündedir. Ülkede ulusal döviz (kazanç ve menfaat

⁷⁵ Yılmaz, D. (2019). Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu, KFA Fuarcılık LTD. ŞTİ. s. 15

⁷⁶ Yılmaz, 2019, s. 15

⁷⁷ KTO, Ülke Raporları: BAE, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

aktarması ile birlikte) hizmete açıktır, uluslararası ödemelerde akreditif açılması gerçekleşmektedir.⁷⁸

2.3.1.6.Turizm Hizmetleri

Dubai, ekonomiyi petrole olan bağımlılığından kurtarma doğrultusunda, birçok değişik politikalar arasında turizm sektörünün gelişimi için de çoğu iklimi paylaşacak şekilde gereken tedbirlerde bulunmuştur.⁷⁹ Bu esasta, turizm konaklama sektörüne yönelik birçok altyapı yatırımlarına adım atmıştır.⁸⁰

BAE, ulusal olarak turizm açısından en önemli konumlardan birine sahiptir. Öte yandan, ekonominin petrolden bağımsızlığını gerçekleştirmek doğrultusunda, turizm sektörünün gelişimini hedeflemektedir. Dolayısıyla, çoğu uluslararası turnuvaya (tenis, golf, kriket, at yarışı gibi) ev sahipliği yapmaktadır.

2.3.2. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Sosyal Gelişimi

2.3.2.1.Eğitim

Birleşik Arap Emirlikleri'nde dört kademeli bir eğitim sistemi bulunmakta ve buna ek olarak teknik okullar da mevcuttur. Okullarda yerli işgücünün eksik olduğu alanlarda eğitim verilerek, emek piyasasındaki yabancı işgücü bağımlılığının azaltılmasına çalışılmaktadır.⁸¹

Devlet tarafından emek piyasasında bulunan hâlihazır kadın niceliğinin yükseltilmesi amacıyla gereken ilgili düzenlemeler gerçekleştirerek yanı sıra farklı alanlarda kadın eğitimini destekleyerek ülke ekonomisinin gelişiminde değerli çalışmalara imza atmıştır.⁸²

⁷⁸ KTO, Ülke Raporları: BAE, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

⁷⁹ KTO, Ülke Raporları: BAE, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

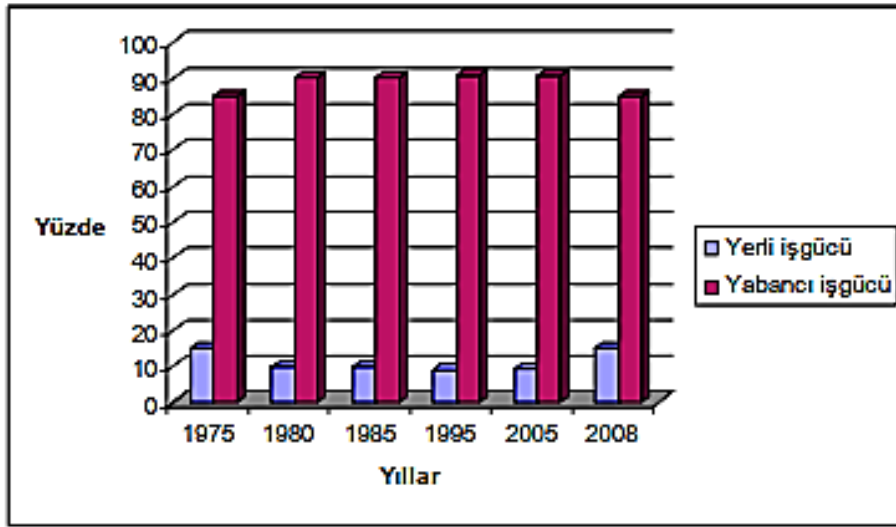
⁸⁰ DEİK. (2017). BAE Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

⁸¹ Çelebi, F. (2011). Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin enerji gelirlerinin sosyal ve ekonomik kalkınma stratejilerine etkisi, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.114

⁸² Çelebi, 2011, s.114

2.3.2.2.İstihdam

BAE’de istihdam yapısında kadınların aktif katılımı ve hidrokarbon sektöründeki gelişmelere bağlı olarak yükselen yabancı işgücü payının azaltılması başta olmak üzere iki yönde gerçekleşen uygulamalar dikkat çekmektedir. Ancak, sağlanan tüm hükümet uygulamalarına rağmen, halen kültürel ve dini etkenlerden yana kadınların çalışma hayatı kısıtlamaktadır. 1975-2008 arası değişikliklere rağmen (Şekil 2-2) halen toplam işgücünün %85’i yabancılardan oluşmaktadır.

Şekil 2-2 BAE Yerli ve Yabancı İşgücü Dağılımı (1975-2008)

Kaynak: www.economy.gov.ae/UAE, (Erişim Tarihi: 13.06.2019)

BAE’nin nüfusu çoğunlukla ülkenin çalışan yabancı kitlesinden oluşmaktadır (%80’i). Ülkede çalışan yabancıların %60 oranı Uzak Asya (Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Filipinler) ülkelerinden, %18oranı İran ve Ortadoğu (Lübnan, Suriye, Mısır) ülkelerinden ve %5oranı da bazı batılı (İngiliz/Britanya) ülkelerden oluşmaktadır. Aynı zamanda, ülkede bulunan yabancı çalışan nüfus oranı giderek artış göstermektedir. Kapsadığı küçük yer ölçümü ve yerel nüfusun yabancılara olan oranı ile birlikte, BAE göçmen ülkesi olarak tanınmaktadır.⁸³

⁸³ BAE ülke profili, www.aljazeera.com.tr (13.06.2019)

Tablo 2-5. 1975-2009 Yılları Arasında İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (%)

Ekonomik Aktivite	1975	1980	1985	1995	2005	2006	2008	2009
Tarım, Hayvancılık, Ormancılık *	3,72	4,09	6,91	7,38	4,66	4,68	4,3	3,8
Balıkçılık**	0,78	0,43	0,67	0,62	0,22	0,22	-	-
Madencilik ve Taşçılık	2,36	2,13	2,06	2,31	1,8	1,81	1,9	2
İmalat	5,93	6,27	7,47	10,95	8,46	8,05	8,7	7,7
Elektrik, Gaz, Su	2,16	1,97	2,11	1	1	1	1,4	1,1
Bina ve İnşaat	32,34	27,9	16,66	19,35	28,59	28,97	12,3	12,3
Ticaret ve Onarım Hizmetleri	10,19	10,14	10,83	13,96	13,55	13,48	16,3	15,4
Hotel ve Restaurant	2,77	3,2	3,44	3,49	4	4,05	3,9	4
Ulaşım, Depolama ve İletişim	8,09	7,52	7,5	7,15	6,72	6,75	7,2	8,2
Finansal Aracılık	1,66	1,86	1,86	1,27	1,47	1,48	3,2	3,2
Emlak ve Kiralama Hizmetleri	0,4	0,82	1,54	2,58	5	5,15	8	6,9
Genel Yönetim Savunma ve Sosyal Güvenlik	29,56	33,51	38,78	13,34	8,61	8,81	9,2	12,6
Eğitim	n.a	n.a	n.a	3,75	2,82	2,82	4,5	4,3
Sağlık ve Sosyal Çalışma	n.a	n.a	n.a	1,8	1,79	1,79	2,6	2,5
Diğer Sosyal ve Personel Hizmetleri	n.a	n.a	n.a	3,05	2,27	2,28	3,2	2,7
Özel Hanehalkı	n.a	n.a	n.a	7,87	8	7,83	12,8	13,1
Bölgesel Organizasyonlar	0,16	0,15	0,16	0,09	0,11	0,09	0,2	0,1
Diğerleri	0,1	0,02	0,02	0,07	0,76	0,75	0,2	0

Kaynak: www.economy.gov.ae/UAE, (Erişim Tarihi: 13/06/2019)

Yukarıdaki tabloda Birleşik Arap Emirlikleri'nde, vatandaşların sektörlere göre istihdam oran dağılımı gösterilmektedir.

Ülkede işgücü dağılımının yüksek olduğu ikinci alan ticaret ve onarım hizmetleri ve onu sırasıyla genel yönetim, özel hane halkı, ulaşım hizmetleri ve imalat sektörleri izlemektedir.

2.3.2.3.Sağlık

BAE’de yıllar itibariyle, artan nüfusa bağlı olarak sağlık hizmetlerinin payı da çoğalmıştır.⁸⁴ Sağlık hizmetlerinin maliyet bedelinin yükselmesi kapsamında, BAE’de dengeleme sağlama açısından gerçekleşen en önemli girişimlerden biri sağlık sigortası uygulamasıdır.

Tablo 2-6 Birleşik Arap Emirlikleri’nde 1975-2008 Yılları Arasında Sağlık

	1975	1990	1994	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2007	2008
Hastane											
Kamu	15	33	33	36	35	32	38	38	32	33	33
Özel	4	8	14	15	24	25	30	31	37	51	59
Yatak											
Kamu	1525	5869	5850	6074	6108	6566	6726	6701	6345	7607	6686
Özel	220	363	343	338	975	1314	1617	1245	1546	2076	2756
Poliklinik											
Kamu	n.a	n.a	120	125	140	132	140	140	140	197	243
Özel	n.a	n.a	752	819	1019	1415	1281	1479	1716	2135	2057
Doktor											
Kamu	671	1929	2498	2742	3048	3555	3496	3674	4160	4711	5969
Özel	80	4456	1597	1673	2174	2.773	3199	3016	3129	5412	7342
Dişçi											
Kamu	58	146	208	231	279	342	427	421	458	566	526
Özel	7	254	355	415	471	729	767	976	1164	1879	2412
Hemşire											
Kamu	n.a	n.a	7256	7726	8963	10342	10890	11437	11708	13460	15543
Özel	n.a	n.a	1250	922	1799	2869	3787	2945	3136	3876	8688

Kaynak: www.uae.statics.gov.ae, (Erişim Tarihi: 13/06/2019)

2.4.Kuveyt Devleti

1961 yılında gerçekleşen bağımsızlığının ardından, 1963 yılı itibariyle, Birleşmiş Milletlerin üyeliğine katılmıştır. Bulunduğu jeolojik ve siyasi konum dan kaynaklanarak, bölgedeki istikrarsızlıklardan ciddi anlamda etkilenmekte olup, sekiz

⁸⁴ Çelebi, 2011, s.114

yıllık devam eden İran Irak savaşının akabinde tekrar Ağustos 1990'da Irak işgaline geçmiş olsa da ABD'nin müdahalesi Şubat 1991 'de yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur.

Petrol sektörü ülkenin ekonomik yapısının gelişiminde en önemli etken olduğu belirlenmiştir. Petrol sektörü, 2006 tarihinde tespit edilen doğal gaz rezervleri ve yurtdışı yatırımları ile birlikte ülkenin gelir kaynağını oluşturmaktadır.⁸⁵

Kuveyt'te üyeleri seçim araçlığıyla belirlenmiş olan bir meclisi bulunmaktadır. Ülkede siyasi partilerin kurulmasında konulan yasaklık durumundan dolayı legal tanınmış partiler bulunmamaktadır. Körfez ülkeleri bünyesinde bulunmasına rağmen, Kuveyt'te diğer KİK ve Arap devletlerine nazaran politik bakımdan daha özgür bir ortam bulunmaktadır.⁸⁶

2.4.1. Kuveyt'in Ekonomik Yapısı

Kuveyt sınırlarında bulunan dünya petrol kaynaklarının % 8 'i ile birlikte, görece açık bir ekonomik yapısı mevcut, varlıklı bir ülkedir. Kuveyt'in ekonomik açısından petrole bağımlı bir yapısı (GSMH'i: %50, ihracat gelirleri: %95, hükümet gelirleri: %80) bulunmaktadır. Petrol fiyatlarında gerçekleşen artışlar nedeniyle ülkede önemli rekor düzeyde bir likidite sağlamıştır. Kuveyt Devleti bazı temel girdi fiyatlarına sübvansiyonlar uygulamaktan dolayı kaynak israfına da yol açmaktadır.⁸⁷ Ülkenin genel genel güven ve istikrar durumunun aynı şekilde devamı suretinde mevcut olumlu gidişatın sürdürüleceği öngörülmektedir. Kuveyt'in Irak'a sevkiyat sağlanmasında büyük katkıda bulunması ve dolayısıyla Amerikan ordusu tarafından açılan ihalelerin önemli bir bölümünü üstelenmesinden kaynaklanarak ekonomik gelişimi büyük bir ölçüde öngörülmektedir.⁸⁸

---

⁸⁵ Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

⁸⁶ KTO Ülke Raporları: Kuveyt, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

⁸⁷ Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

⁸⁸ KTO Ülke Raporları: Kuveyt, www.kto.org.tr, (14.06.2019).

2.4.1.1.Enerji ve doğal kaynaklar

Petrol ülkenin toplumsal, iç ve dış siyasi gelişmelerini yapılandıran ana etkenlerden birini oluşturmaktadır. Bu açıdan İngiltere ülkesinin büyük katkısı bulunmaktadır. Kuveyt ülkedeki petrol üretimini 1975 yılında millileştirmiştir ve OPEC ülkeleri arası petrol üretim açısından dördüncü konumda bulunmaktadır.⁸⁹ Kuveyt'teki elektrik tüketimi son yıllarda büyük ölçüde artmıştır.⁹⁰

Keşfi gerçekleşen yeni gaz rezervlerine rağmen halen artış gösteren elektrik, petrokimya ve desalinasyon tesislerinin enerji ihtiyacını sağlamak doğrultusunda komşu ülkelerden gaz ithalatına ilişkin çalışmalara devam edileceği açıklanmaktadır.⁹¹

2.4.1.2.Tarım ve Hayvancılık

İklim ve coğrafi açısından tarım ve hayvancılık sektöründe karşılaştığı yetersizlikten dolayı, gıda sektöründe esasen dış devletlere bağımlılığı bulunmakla birlikte, devlet tarafından sübvansiyonlar sağlamaktadır.⁹²

Ancak, Kuveyt'te son yıllar itibariyle devletin sağladığı destekle birlikte, tarım ve hayvancılık alanlarında büyük gelişmeler gerçekleşerek son yöntemlerle ziraat işlemleri yürütülmektedir. Ülkenin istatistiklerine göre, son yıllarda yılda ortalama 2 bin ton tahıl, bin ton meyve ve 40 bin ton sebze üretilmektedir. Tarım ve hayvancılıktan elde edilen gelirin milli gelir içindeki payı % 1'dir. Kuveyt hükümeti, uyguladığı tarım teşvik politikaları çerçevesinde; sebze üretimi, balıkçılık ve hayvancılık alanlarında sübvansiyonlar sağlamaktadır. Politikalar ve sübvansiyonlar

⁸⁹ Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

⁹⁰ Rammadhan, M. ve Naseeb, A. (2011). The Cost Benefit Analysis of Implementing Photovoltaic Solar System in the State of Kuwait, *Renewable Energy*, 36 (4), s. 1273.

⁹¹ Energy Information Agency (EIA), US Department of Energy, Kuwait Country Profile, www.eia.doe.gov, (14.06.2019)

⁹² Kuwait, www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=KWT, (14.09.2019)

sayesinde 2000-2005 yılı arasında bu sektörler tarafından yaratılan katma değer 140 milyon \$'dan 323 milyon \$'a yükselmiştir.⁹³

2.4.1.3.Sanayi

Kuveyt'te sanayi sektöründe gaz stoklarının yetersiz olması ayrıca iç ve dış pazar eksikliğinden dolayı başarısızlıkla sonuçlanan bir petrokimya tesisi bulunmaktadır. İkinci olarak bu sanayi 'de büyük önem taşıyan sektör üretilen gübre, etilen, sıvı amonyum, propilen, polietilen, glikol, polipropilen ve diğer petrokimya ürünlerinin dâhil olduğu kimya sektörüdür. Kuveyt yapısında etkisi bulunan bir diğer sektör ise deniz suyundan tatlı su üretmek için kurulan beş desalinasyon tesisinden oluşmaktadır. Ülkede inşaat sektörü kamu sektörünün harcamalarına dayanmaktadır.⁹⁴

2.4.1.4.Ulaştırma

Ülkede beş bin kilometreye varan kara yolları ulaşımı sağlamaktadır. Kuveyt'te genişletme çalışmaları devam etmekte olan iki büyük ticari liman bulunmaktadır.⁹⁵

Ülkede kent içi ulaşım çoğunlukla özel araçlardan yana tercih edilmektedir. Ayrıca genelde düşük kazanç durumunda olan yabancılar tarafından kullanılmakta olan toplu taşımacılık mevcuttur. Ayrıca, bu kapsamda daha iyi hizmet sunma doğrultusunda 32 km uzunluğunda bir metro inşaatının gerçekleşmesi planlanmaktadır. Kuveyt'te genişletme çalışmaları devam eden iki büyük ticari liman bulunmaktadır. Serbest bölge etrafında yerleşen Liman'da, % 100 yabancı mülk sahipliğine olanak tanınmıştır. Öte yandan, bölgede bulunan işletmelere firma vergisi ve kambiyo kısıtlamaları uygulanmamaktadır.⁹⁶

---

⁹³ Coşan, S. A. (2007). Körfez Ekonomik İşbirliği Konseyi Ülkeleri'nin Genel Ekonomik Yapıları Ve Türkiye İle Olan İlişkileri, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu İktisadi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 68.

⁹⁴ KTO Ülke Raporları: Katar, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

⁹⁵ DEİK. (2017). Katar ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

⁹⁶ Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

2.4.1.5. Finansal Hizmetler

Petrolden sonra ülkenin ekonomik yapısında ikinci sırada yer alan ve uyguladığı sektörü liberalize eden politika tedbirleri ile ülkenin gelişimini sağladığı Kuveyt Bankacılık sektörüdür. Bölge ülkeler arası, ilk sigorta şirketi Kuveyt'te 1960'da kurulmuştur. Halk için devlet tarafından ücretsiz sağlık, sosyal güvenlik ve emeklilik hizmetleri sunulmaktadır.⁹⁷

2.4.1.6. Turizm Hizmetleri

Kuveyt mevcut durumundan kaynaklı olarak, turizm sektöründe etkileyici olmamasına rağmen devlet tarafından bu bağlamda girişimler gerçekleştirilmektedir.⁹⁸

Gelecek 20 yıl sürecinde sektörde planlanan yatırımların gerçekleşmesiyle birlikte, ülkede istihdam oranının %5 artması öngörülmektedir. Resmi verilere nazaran Kuveyt vatandaşları, her sene turizm amacıyla ülke dışında 3 milyar \$ harcama gerçekleştirmekte ve nüfusun % 80'i eğlence için yurtdışını tercih etmektedir.⁹⁹

2.4.2. Kuveyt'in Sosyal Gelişimi

2.4.2.1. Eğitim

Yirminci yüzyılda, çoğu Arap nüfuslu memleketlerde tesbit edildiği gibi, Kuveyt'te de yeniliğe yönelik çalışmalar başlıca eğitim alanında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gerçekleşen uygulamalar sonucu, ülkede edebiyat açısından çeşitlilik yaşanmaya yol açmıştır.¹⁰⁰ Devlet tarafından eğitimin ilk aşamaları zorunlu ve ilgili hizmetler tüm düzeylerde ücretsiz olarak sağlamaktadır.¹⁰¹

⁹⁷ SUTSO. (2018). Kuveyt Ülke Profili, www.sutso.org.tr, (14.06.2019)

⁹⁸ DEİK. (2008). Kuveyt Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

⁹⁹ Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

¹⁰⁰ Yakupoğlu Boran, L. (2018). XX. Asırda Kuveyt'te Tiyatro Faaliyetlerinin Doğuşu Ve Gelişimi, *Istanbul Journal Of Arabic Studies*, 1 (1), s.35.

¹⁰¹ DEİK. (2008). Kuveyt Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

2.4.2.2.İstihdam

İş sektöründe çalışan yerli ve yabancılar için ülkede Kamu Sektörü Çalışma Yasası, Petrol Sektörü İş Yasası, Özel Sektör İş Yasası uygulanmaktadır. Ancak, ev hizmetlerinde çalışan ve tamamen yabancılardan oluşan hizmetliler için bir yasa bulunmamakta ve legal durumları, genel hukuk kuralları esasında değerlendirilmektedir.

2.4.2.3.Sağlık

Kuveyt'te vatandaşlara sağlık hizmetleri her hangi bir vergi ve ya prim ödemesi olmamaksınız tamamen ücretsiz olarak sunulmaktadır. Özel sağlık harcamaları devlet bütçesinin %10'u oluşturmaktadır. Sağlık hizmetleri ülkede iyi bir seviyede olmakla birlikte modern teçhizatlar ile donatılmıştır.¹⁰²

2.5.Katar

Katar 1971 yılı itibariyle bağımsızlığını açıklamasıyla birlikte, başlıca Birleşmiş Milletlere ve Arap Birliği'ne ve ardından 1981'de KİK'e olan üyeliğini gerçekleştirmiştir. Katar, anayasal monarşidir. Tüm yetkiler Emir'de toplanmış olup, Bakanlar Kurulu ve Başbakan Emir tarafından atanmaktadır.¹⁰³

Petrolün keşfinden önce ülke ekonomisi balıkçılık ve inci ticareti üzerinde kurulu olmuştur. Ancak, Katar'ın dünya genelinde doğalgaz rezervlerinin yüzde 18'ine barındırdığı öngörülmektedir.

2.5.1. Katar'ın Ekonomik Yapısı

Katar Ortadoğu'da en güçlü ekonomik performansa sahip devlet olarak bilinmektedir. Üstelik doğalgazın ulusal açıdan ekonomide yükselen önemiyetinden dolayı, Katar'ın da ekonomik gelişmeye yönelik uygulamalarının başarısı desteklenmektedir.¹⁰⁴

¹⁰² DEİK. (2008). Katar Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

¹⁰³ Acar, A. (2014). Katar Doğalgaz Sektörü Ülke Raporu, <http://www.imib.org.tr>, (10.12.2018)

¹⁰⁴ KTO Ülke Raporları: Katar, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

	2012 ^a	2013 ^a	2014 ^a	2015 ^a	2016 ^b	2017 ^c
GSYİH (US\$ milyon)	186,834	198,728	206,225	164,641	149,535	162,349
Reel büyüme (%)	4.7	4.4	4.0	3.6	2.4	2.9
Kişi başına GSYİH (US\$, satın alma gücü paritesine göre)	133,360	136,067	139,353	141,851	143,491	148,045
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ort)	2.6	2.5	2.8	2.7	1.8	3.4
İhracat fob (US\$ milyar)	132,954	133,336	126,702	77,294	64,231	71,326
İthalat fob (US\$ milyar)	-30,787	-31,475	-31,145	-28,496	-33,763	-36,949
Cari Hesap Dengesi (US\$ milyar)	62,000	60,461	49,410	13,751	-8,447	-6,923
Döviz Kuru QR:US\$ (av)	3.64	3.64	3.64	3.64	3.64	3.64

Şekil 2-3 Katar Devleti Temel Göstergeler

Kaynak: Konya Ticaret Odası, Ülke Raporları: Katar, www.kto.org.tr, (Erişim Tarihi : 13/06/2019)

Katar, doğalgaz bakımından sahip olduğu rezerv kaynakların açısından, dünya üzerinde üçüncülüğü paylaşmaktadır. Bundan dolayı da Refah düzeyi ülkede oldukça yüksektir. Petrol sektöründe fiyatlarda artış nedeniyle, ekonomik yapıda genişlemeler kat etmiştir. Ancak, ülkede ürün çeşitlendirilmesi hususunda da gereken tedbirler gerçekleştirilmektedir. ABD, İngiltere ve Fransa ile önemli savunma antlaşmaları mevcut.

2.5.1.1. Enerji ve doğal kaynaklar

Katar OPEC üyeleri arasında en düşük ikinci ham petrol üreticisi, en fazla rezerve sahip olan 9. ülke ve dünyada ise barındırdığı rezerve açısından 13. ülkedir.

Ülkede iki petrol rafinerisi bulunmaktadır ve ülke harcamaları için sağlanan yeterlilik sebebiyle, ham petrol ve petrol ürünleri çoğunlukla ihraç edilmektedir. Katar nadir durumlarda petrokimyasal ürünlerin ithalinde bulunmuştur.¹⁰⁵

Elektrik üretiminin en önemli kaynağı sahip olduğu rezervlerle dünya üçüncülüğünü paylaştığı doğalgazdan oluşmaktadır. Ayrıca, dünyanın en büyük sıvı doğalgaz (liquefied natural gas, LNG) ihracatçı olarak bilinmektedir. Ülke gazdan sıvıya dönüşüm (gas to liquids, GTL) teknoloji açısından da öncülüğü paylaşmaktadır.

Ülkenin GSYİH'nın % 56'sı, ihracat gelirlerinin ise % 89'u petrol ve doğalgaz sektöründen sağlanmaktadır. Katar'ın ihracat gelirlerinin en büyük payını petrol (%49) ve LNG (%40) oluşturmaktadır.¹⁰⁶ Dünyanın ikinci büyük doğalgaz ihracatçısı ve 2006 yılından beri dünyanın en büyük LNG ihracatçısı olan Katar, dünya LNG ihtiyacının %17.5'ini karşılamaktadır.¹⁰⁷

2.5.1.2. Tarım ve Hayvancılık

İklim şartları ve su kaynaklarının yetersizliği bu tarım sektöründeki gelişmeleri kısıtlamaktadır. Tarım sektörünün Katar GSYİH'sı içerisindeki payı %0,1'in altında gerçekleşmektedir. Devlet tarafından sağlanan çeşitli desteklere rağmen, halen bu sektöre yatırım yapılması gerçekleşmemektedir. Ayrıca, tarımdaki işgücü bütünüyle yabancılardan oluşmaktadır ve gıda ihtiyaçlarını da ithalat yoluyla karşılamaktadır.

Tarım Katar'ın GSYİH'nın % 0,2'sini sağlamaktadır. Ülke iklimi ve kıt su kaynakları bu sektörün gelişmesini önlemektedir. Resmi raporlara göre Katar'ın toplam alanının % 0,7'si ekilebilir potansiyele sahiptir. Tarım üretimini desteklemek amacıyla, ekilebilir alanların tamamı devlete aittir. Ülkenin politikalarından kaynaklı olarak yıllar itibariyle küçük çiftliklerin sayısı, tahıl üretimi, Hububat üretimi, Kuru arazilerde geleneksel hurma üretimi, Sebze üretiminde ise karnabahar, lahanalar ve domates ürünleri dâhil olmak üzere artış ve yükselme tespit edilmiştir. Bu üretim

¹⁰⁵ KTO Ülke Raporları: Katar, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

¹⁰⁶ TOBB, Katar Ülke Raporu, 2017, <http://tobb.org>, (14.06.2019)

¹⁰⁷ TOBB, Katar Ülke Raporu, 2017, <http://tobb.org>, (14.06.2019)

artışına rağmen, gıda ürünlerinde ve canlı hayvan ithalatı 2000 yılında 330 milyon \$ gerçekleşmiş ve toplam ithalatının % 10'unu gıda ürünleri oluşturmaktadır.¹⁰⁸

2.5.1.3. Sanayi

Katar'ın sanayi sektörünün yapılandırılmasında ülkenin zengin doğalgaz kaynakların etkisi büyük ölçüde mevcuttur. Bu kapsamda, doğalgaz sıvılaştırma (LNG) ve doğalgazdan petrol ürünleri üretim (GTL) çabaları sanayileşme programının esasında yer almaktadır.

Ülkede inşaat sektörü çoğunlukla devletin harcama siyasetine bağımlılığı bulunmaktadır ve gerekli malzemelerin teminini fiyat artışlarına neden olan mevcut kısıtlılıklarla birlikte yurt dışından tedarik etmektedir.

2.5.1.4.Ulaştırma

Bu kapsamda, ülkenin stratejik konumunun üstünlüğünden faydalanmak doğrultusunda Yeni Doha Uluslararası Havalimanı'nın inşaatı sürdürülmektedir. Ayrıca, Katar ve Bahreyn'in deniz yoluyla 40 km'lik "Dostluk Köprüsü" ile bağlanması sektörde yer alan 14 projelerden birini oluşturmaktadır. Ayrıca Diar, Alman Demiryolları DB ile stratejik bir işbirliği anlaşması imzalamış olup, KİK çerçevesinde hayata geçirilecek KİK Demiryolu Ağı kapsamında Katar'ın demiryolu ve Doha'nın 140 km'lik hafif raylı ve metro altyapısının sağlanmasına yönelik bir projeler bütünü üzerinde çalışmalara başlamıştır.¹⁰⁹

2.5.1.5.Finansal Hizmetler

Katar'da 6 Katar orijinli ve 3 özel finans kurumu olmak üzere sektörün %80'i kontrol edilmektedir. Bankaların en önemli görevlerden birisi yatırım projelerinin finansman gereksinimlerini karşılamaktır. Ancak, ilke genelinde finansman gücünün

---

¹⁰⁸ Coşan, 2007, s. 77.

¹⁰⁹ Acar, 2014, s. 13

yükselmesi ile birlikte, ticari bankaların duyulan gereksinim düşüş göstermekte, öte yandan bankaların tüketici odaklı aktivitelerinin yükseltilmesini sağlamıştır.¹¹⁰

2.5.1.6.Turizm Hizmetleri

Katar hükümeti, suratla gelişen ekonominin ortaya çıkardığı ihtiyaçların karşılanması ve bir turizm merkezliğini sağlamak doğrultuda, İslam Eserleri Müzesi'nin tamamlanması ve yeni Doha Uluslararası Havalimanının inşası gibi çeşitli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Katar Turizm ve Fuarlar İdaresi'nin stratejik planı, Katar'da iş ve kongre turizmini geliştirmektedir. Bu kapsamda, ulusal Müzenin ve diğer müzelerin yenilenmesi, yeni bir Kültür Köyü'nün inşasını da önümüzdeki 5 yılda turizm sektöründe hayata geçirilecek diğer başlıca projeler arasında yer almaktadır.

2.5.2. Katar'ın Sosyal Gelişimi

2.5.2.1.Eğitim

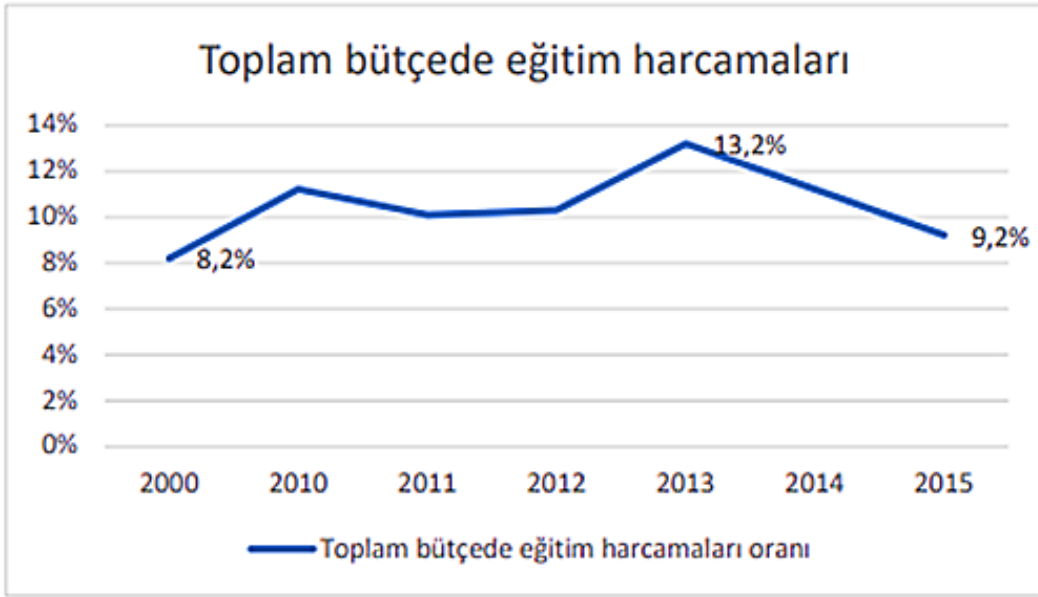
Katar'da eğitim sektöründe önemli gelişmeler yürürlüğe konulmakta ve Avrupa'nın ve Amerika'nın önde gelen üniversiteleri ile kıyaslanabilecek güçlü okulların açılışı dikkat çekmektedir. Şekil 2-4' de¹¹¹ ülke bütçesinde eğitim payının yıllara göre dağılımı sunulmuştur.

---

¹¹⁰ KTO Ülke Raporları: Katar, www.kto.org.tr, (14.06.2019)

¹¹¹ DEİK. (2017). Katar ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

Şekil 2-4. Katar'ın Toplam Bütçesinde Eğitim Payının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: DEİK. (2017). Katar ülke bülteni. www.deik.org.tr (13/06/2019)

2.5.2.2.İstihdam

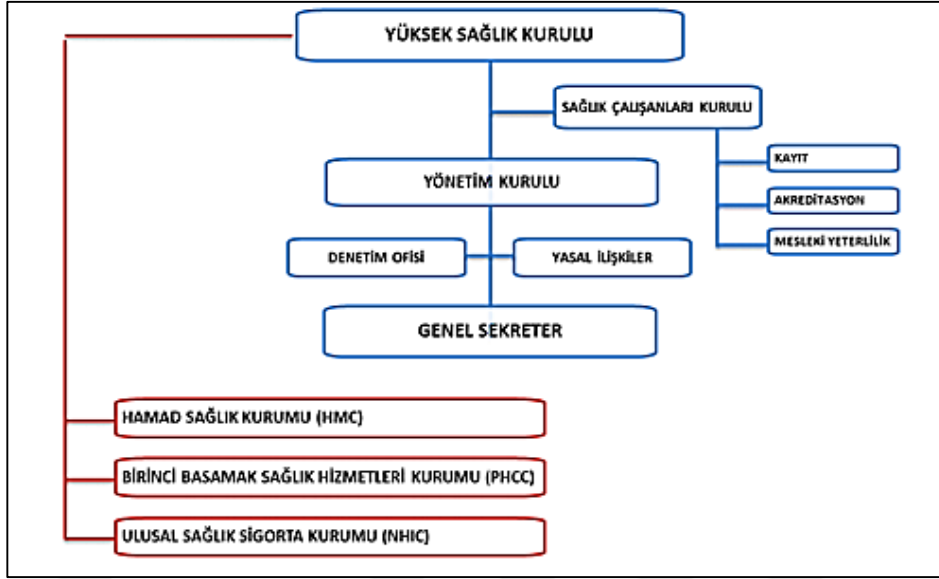
Katar'da mevcut işgücünün yapısında büyük çoğunluk yabancı işçilere dayanmaktadır. Ülkede işgücünün kalitesini yükseltmek hedefi ile çok uluslu şirketlerin faaliyetinin beraberinde Katarlılar için ilgili birçok mesleki eğitim programları sağlanmaktadır.¹¹²

2.5.2.3.Sağlık

Katar'da sağlık hizmetleri ekonomi ile birlikte yüksek düzeyde gerçekleşmekte ve Yüksek Sağlık Şura (YSK) tarafından denetlenmektedir. Ülkenin yüksek sağlık şurası tarafından halka sunulan hizmetler belirtilmiş devlet standartlarına uygunluğu ve performans amaçlarının karşılandığı açısından değerlendirilmektedir. Ayrıca, bulaşıcı hastalıklara yönelik uygulamaları denetlenmektedir.¹¹³

¹¹² DEİK. (2017). Katar ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

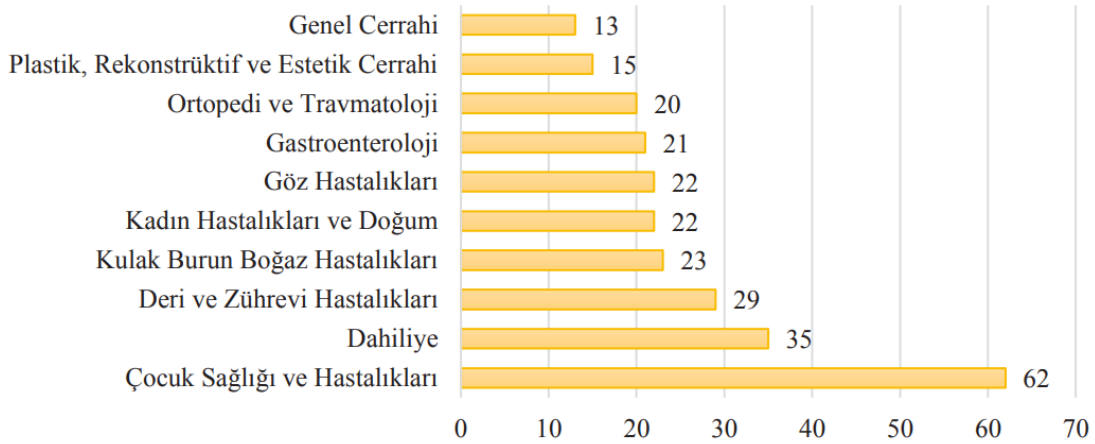
¹¹³ Tontuş, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Katar, SATURK yayımları, s. 2.

Şekil 2-5 Katar Yüksek Sağlık Kurulu¹¹⁴

Kaynak: DEİK, 2017 Katar Ülke Bülteni. www.deik.org.tr (13/06/2019)

Katar vatandaşlarının 2014 yılında ülkemizde aldıkları sağlık hizmetlerinin dağılımı Şekil 2-6 de verilmiştir. ¹¹⁵

Şekil 2-6. 2014 Yılında Katarlı Hastaların En Çok Sağlık Hizmet Aldıkları İlk 10 Branş

Kaynak: DEİK, 2017 Katar Ülke Bülteni. www.deik.org.tr (13/06/2019)

¹¹⁴ Tontuş, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Katar, SATURK yayımları, s. 2.

¹¹⁵ Tontuş, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Katar, SATURK yayımları, s. 8

Bu verilere göre katar vatandaşları en fazla çocuk sağlığı ve hastalıkları branşında, sonra ise Dahiliye ve deri - zührevi hastalıkları branşlarında sağlık hizmetleri aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, katarlıların Türkiye’de çoğunlukla tercih ettiği şehirler sırasıyla İstanbul (242), Akara (118), Bursa (34), Trabzon (21), Sakarya (10) olarak tespit edilmiştir.

2.6.Umman

Umman dünyanın önemli ticaret ulaşım araçlarının üzerindeki stratejik yerleşkesinden dolayı bölgede büyük önem arz etmektedir. Barındırdığı doğal kaynaklardan mütevellit bölgenin varlıklı zengin ülkelerden birini teşkil etmektedir.¹¹⁶

2.6.1. Umman’ın Ekonomik Yapısı

Umman ekonomik yapısının karışık bir sistem uygulanmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır ve yerli yatırımları desteklemek adına uygulamalar gerçekleştirmektedir. Ülkede petrole dayalı bir ekonomik yapı mevcuttur ve doğal gaz la birlikte gerçekleşen ihracat kamu gelirinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ülkede ithalat ise genel olarak imalat sanayi ürünleri kapsamında gerçekleşmektedir.

Ülke de yürürlüğe giren projelerinde ekonomik yapının çeşitlendirilmesi ile birlikte enerji kaynaklarına bağımlılığı azaltmak ve öte yandan ise mevcut işsizlik durumunda gelişmeler sağlamağı hedeflemiştir. Bu kapsamda, turizm ve sanayinin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, petrol üretiminde geliştirilmiş tekniklerden faydalanmak planların gerçekleşmesine yönelik katkısı bulunacağı kanaati bulunmaktadır.¹¹⁷

2.6.1.1.Enerji ve doğal kaynaklar

Bölgede bulunan diğer petrol ihracatçısı ülkelere nazaran Umman’da sınırlı petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Ülkede elektrik enerjisinin tamamı

¹¹⁶ DEİK. (2017). Umman Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

¹¹⁷ Mutlu Koca ve Kayalı, 2014, s. 284

termik santrallerden elde edilmektedir. Doğal kaynaklar kapsamında ülkede değerli metal kaynakları Krom, Magnezyum, Nikel, Demir, Altın ve Gümüş başta olmak üzere yanı sıra metalik olmayan alçıtaşı, kireçtaşı ve kaliteli mermer yatakları da bulunmaktadır.¹¹⁸

2.6.1.2.Tarım ve Hayvancılık

Ülkenin coğrafi konumu ve tarımsal su yetersizliğinden kaynaklanarak tarımcılık sektörü çoğunlukla dışa bağımlılığı bulunmaktadır. Ancak, gıda güvenliği ve kırsal kesimde istihdam olanağını sağlamak için bu sektörde uygulamalarda bulunmaktadır.

Türkiye bu bağlamda tarımsal üretim danışmanlığı, modern tarım ve sulama tekniği danışmanlığı ve ürün tedariki, tarımsal makine-donanım tedariki, gıda ve tahıl ürünleri satışı kapsamında ülkeye destek sağlamaktadır. Ayrıca bazı müteşebbislerin Umman'da sera üreticiliği alanında küçük çaplı girişimlerde buldukları gözlenmektedir. Ülkede açık deniz balıkçılığı ve kültür balıkçılığının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Umman Avustralya, Somali, İran, Hindistan, Yeni Zelanda ve ülkemizden kırmızı et alımı ve canlı hayvan ithalatı yapılmaktadır.

Ülkede, tarımsal üretim Batinah ve Salalah (kuzey ve güney batı) bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Sektörün GSYİH'e katkısı çok az ve su kaynaklarının tükenmesiyle birlikte, gelecekte ciddi sıkıntılara yol açacağı öngörülmektedir. Ülkede bulunan çalışan nüfusun %7,9'unu (43.904 yabancı, 14.210 Ummanlı) barındırarak, lojistik hizmetleri ve diğer ilgili hizmetler den oluşarak Umman toplumunda önemli katkısı bulunmaktadır. Tarım sektöründeki en önemli kısıtlık, yeraltı sularının yoğun kullanılmasından dolayı toprağın tuzlanmasının artmasından kaynaklanmaktadır. Hükümet Dhofar bölgesinde yaşayan 216.000 kişilik nüfusun 2/3'lük kısmının hayvancılık yoluyla geçimini sağladığını belirtmektedir. Ülkede tavukçuluk da yapılmakta olup, FAO verilerine göre 2003 yılında 3,4 milyon tavuk yetiştirilmiştir.¹¹⁹

¹¹⁸ Orta Doğu ve Körfez, Umman, Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

¹¹⁹ Coşan, 2007, s. 94.

2.6.1.3. Sanayi

Hükümet, ekonominin petrole bağımlılığının düşürmek adına imalat sanayinin GSYİH 'deki payını KOBİ'ler başta olmak üzere %5'ten %15'e çıkarılmasını amaçlanmıştır. 2016 yılı imalat ve muhtemelen kimya sanayisinde düşüş, elektrik ve su üretiminin değerlerinde ise artış tespit edilmiştir.¹²⁰

2.6.1.4.Ulaştırma

Başkent Maskat'taki uluslararası 5 havaalanı mevcuttur. Maskat'ta ve Matrah'ta ithalat ve ihracata yönelik büyük liman bulunmaktadır. Umman'daki toplu taşımacılık hizmetlerine ilişkin yeterli hak talebinde bulunulmamasıyla birlikte özel taşımacılığın üstünlüğünün, ekonomik olarak elverişsiz olduğunu öngördüğü için ulusal gündemde çok düşük bir öncelik kazanmıştır. Bununla birlikte, kişisel araçların kullanımını engelleyen (kayıt ücretlerinin yükseltilmesi, araç kredilerinin sınırlandırılması ve benzine sübvansiyonların kaldırılması gibi) ve toplu taşımacılığın teşvik edilmesi gibi güvenilir toplu taşıma hizmetleri ve politikalarının oluşturulması tartışmaların ve hükümet gündeminin odağında bulunmaktadır.¹²¹

Ülkede ulaşım ve taşımacılık sektörü genel olarak iyi bir düzeyde bulunmaktadır. Ancak, Ani su baskını, asfalt olmayan yollar ve büyük şehirlerin yoğun trafik durumu en önemli sorunlar olarak dikkat çekmektedir. Umman'da 5'i küçük boyutta olmak üzere yedi havalimanı faaliyet göstermektedir. Ayrıca, petrol şirketlerinin ve askeriye'nin özel uçuş pistleri mevcuttur. Ülkede turizm alanında gelişme ve artı hizmet taleplerinin sağlanması amacıyla, çeşitli iç ve dış seferler düzenlenmektedir. Umman'da ham ve işlenmiş petrol ve doğalgazın yoğun ihracatını sağlamak için 6 liman bulunmaktadır.¹²²

¹²⁰ Umman industry, <https://duqm.gov.om>, (06.14.2019)

¹²¹ Belwal, R. (2017). Public Transportation İn Oman: A Strategic Analysis, Advances in Transportation Studies An International Journal Section B, 42, s. 103

¹²² Orta Doğu ve Körfez, Umman, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

2.6.1.5.Finansal Hizmetler

Umman Merkez Bankası (CBO) gelir siyasetlerini yürütmekle birlikte, ülkenin ticari bankalarını düzenlemekte ve yönlendirmektedir. Ülkede 9 yerel 4 İslami bankacılık ve yabancı bankalar faaliyet göstermektedir. Umman'da bulunan en büyük üç banka toplamda varlıkların % 62'si, toplam kredilerin % 65'i ve toplam mevduatın % 59'sini gerçekleştirmektedir.¹²³

2.6.1.6.Turizm Hizmetleri

Ülkede yabancı yatırımcıların turizme yönelik değişik projelerini gerçekleştirmek adına intifa hakkı olarak tanımlanan devlet kanunu genel olarak başvurulmaktadır.¹²⁴

Turizm sektörüne destek ve yabancı yatırımcı oranını yükseltmek doğrultusunda, 2006 yılı itibariyle ülkenin bazı kısımlarında, “entegre turizm kompleksleri” aracılığıyla yabancılara mülk sahipliği (kira ve devretme dahil) fırsatı sağlanmıştır. Bu doğrultuda, mülk alımında yatırımcılar için 5 yıllık vergi muafılığı sunulmaktadır.¹²⁵

2.6.2. Umman'ın Sosyal Gelişimi

2.6.2.1.Eğitim

Umman'da 680 ilkokul, 130 genel, 25 mesleki ortaöğretim kurumu, 1 üniversite, 4 yüksekokulu, 2 araştırma enstitüsü bulunmaktadır.¹²⁶

Ayrıca, Ummanlılar için devlet okullarında eğitim ücretsiz olarak sunulmaktadır. Ülkede birçok İngilizce ve karma eğitim gerçekleşen üniversite öncesi okul bulunmaktadır.¹²⁷

¹²³ Orta Doğu ve Körfez, Umman, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>, (27.05.2019)

¹²⁴ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

¹²⁵ Umman Sultanlığı Ülke Raporu, 2018, T.C. Muskat Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, s. 23

¹²⁶ Education of Saudi Arabia, www.gcc-sg.org, (14.06.2019)

¹²⁷ Umman Sultanlığı Ülke Raporu, 2018, T.C. Muskat Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, s. 23

2.6.2.2.İstihdam

Ülkede inşaat sektörünün yabancı işçi oranındaki yaklaşık % 92,5 payı ile birlikte, özel sektörde çalışanların % 88,3'ünü yabancılar oluşturmaktadır. Ayrıca mevcut işsizlik oranını düşürmek doğrultusunda, özel sektörde vatandaşların istihdamını yükseltmek için değişik planlar gerçekleştirilmektedir.¹²⁸

Ancak, gereken düzeyde yetkili kademli eleman bulma zorluğu ile birlikte, Ummanlıların yoğun şartlarda çalışma isteksizliğini halen bu alanda sorun teşkil etmektedir. Ülkede kurulu olan Türk şirketlerinden dolayı yaklaşık iki bin Türk nüfusu bulunmaktadır.¹²⁹

2.6.2.3.Sağlık

Son 40 yılda, Umman sağlık sektörüne büyük yatırımlar yapmıştır ve nispeten modern bir sağlık sistemi oluşturmayı başarmıştır. Umman'da ülke vatandaşları ülkenin kamu sağlık hizmetlerine ücretsiz erişime sahiptir. Ancak ülke dışından gelen gurbetçiler özel sektör kliniklerinde ve hastanelerde genellikle tıbbi yardım almaktadırlar.¹³⁰

2.7.Bahreyn

Bahreyn'de doğrudan emir tarafından görevlendirilen 30 üyelik bir Danışma Konseyi ve anayasası mevcuttur. Bahreyn, Körfez ülkeleri ile sürdürdüğü iş birliği beraberinde ABD ile de bağlarını güçlendirmeye çalışmaktadır.¹³¹

2.7.1. Bahreyn'in Ekonomik Yapısı

Bahreyn, üç büyük adadan oluşmaktadır. Nüfusu 1.3 milyon ve bunun sadece % 46.6'sı Bahreyn vatandaşlarından oluşmaktadır (%45.5 Asyalı, %4.7 diğer Araplar ve geri kalanı Afrika ve Avrupa). Çoğunlukla Müslüman ama Hristiyanlık ve Budizm de sıkça bulunan inançlardandır. Resmi dil olarak Arapça ancak beraberinde,

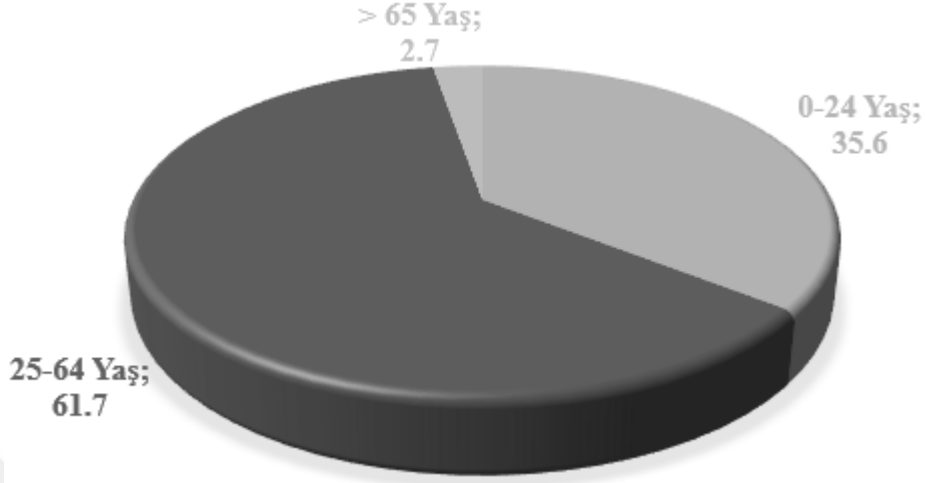
¹²⁸ Mutlu Koca, S. ve Kayalı, Ö. (2014). Umman 2014, Ortadoğu Yıllığı, s. 282

¹²⁹ Mutlu Koca ve Kayalı, 2014, s. 282

¹³⁰ Oman healthcare, www.export.gov, (14.06.2019)

¹³¹ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

İngilizce, Farsça ve Urduca da konuşulmaktadır. Ülke nüfus yaş aralığı Şekil 2-7 de verilmiştir.¹³²

Şekil 2-7. Bahreyn Nüfus Yaş Dağılımı

Kaynak: DEİK 2017, Bahreyn ülke bülteni www.deik.org.tr (13/06/2019)

Bulduğu bölge itibariyle ilk ham petrol ihracı gerçekleştiren ülke olarak, doğal kaynaklarının kıtlığından dolayı, ekonominin petrole bağımlılığını düşürmek yönünde planlamalar başarılı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Hâlihazır geliştirilmiş iletişim ve ulaşım altyapısıyla birlikte çoğu çok uluslu firmalara ev sahipliği yapmaktadır. Mevcut etkili politikalarından kaynaklanarak günümüzde Orta Doğu bölgesinin bankacılık ve mali işlemler açısından merkezi bir konumda bulunmaktadır.¹³³

Petrokimya ve alüminyum işleme tesisleri ülkenin en önemli imalat sanayi kuruluşunu oluşturmaktadır.

İhracat (% 82,8) ve ithalatının (% 71) petrol ve petrol ürünleri üzerinde gerçekleşmektedir. Küresel ekonomik kriz, 2008'in sonlarına doğru ülkedeki finans kuruluşlarının menfaatlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

¹³² Tontuş, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Bahreyn, SATURK yayımları, s. 2

¹³³ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

Petrokimya ve alüminyum işletmeleri ülkenin en önemli imalat sanayii kuruluşlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, petrokimyasallar, çelik üretimi, alüminyum tabanlı endüstriler ve gemi yapımında gelişmiş endüstriler mevcuttur.¹³⁴

2.7.1.1. Enerji ve doğal kaynaklar

Kısıtlı petrol ve doğal rezervleri barındıran Bahreyn, Umman gibi OPEC üyeliğinde bulunmamaktadır.¹³⁵ Elektrik sektöründe önemli düzeyde uluslararası projeleri bulunmaktadır. Doğalgaz üretimi, petrokimya ve alüminyum işletmeleri vasıtasıyla imalat sanayinin enerji gereksinimlerini değerlendirmek için artış eğiliminde bulunmuştur.¹³⁶

2.7.1.2. Tarım ve Hayvancılık

Tarım sektöründe Bahreyn'in su kaynakları ve yer altı sularının tarımcılık yönden elverişsiz olduğundan dolayı düşüş görünmektedir. Günümüzde ülkedeki balık, süt ve süt ürünleri ile tavukçuluk alanında iç talebin % 50'si ancak yerel olarak karşılanmaktadır.

Ülkede 1960'lı yılların başlangıcında üretimde bir düşüş gerçekleşmiştir. Günümüzde balık, süt ve süt ürünleri ile tavukçuluk alanında iç talebin yarısı ülke içi üretimle sağlanmaktadır. Balıkçılık sektörü, körfez bölgesinde yükselen olumsuz hava durumundan kaynaklanarak, bir düşüş gerçekleşmiş ama Muhharaq'nin yeni limanı ve Sitra'nın yeni tesis neticesinde tekrar kalkınma gerçekleşmektedir. Ayrıca, devlet sektörün gelişimini sağlama yönünde oldukça duyarlılık sergilemektedir. Bahreyn'de kişi başına düşen balık tüketimi yılda 25 kg ile dünya üzeri en büyük düzeylerden birine sahiptir.¹³⁷

2.7.1.3. Sanayi

Ülke ekonomisinin petrolden bağımsızlığını gerçekleştirmek için, özellikle son yıllarda imalat sanayinde %25,6'lık oranıyla daha büyük gelişmeler kat

¹³⁴ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

¹³⁵ Orta Doğu ve Körfez, Bahreyn, Genel Ekonomik Durum, https://ticaret.gov.tr, (18.12.2018)

¹³⁶ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

¹³⁷ Coşan, 2007, s. 85.

edilmiştir. Bahreyn Alüminyum Şirketi (ALBA) dünyanın öncül alüminyum işletmeleri olarak tanınmaktadır. Bu kapsamda, doğrudan yabancı sermaye sağlamak ve yerli şirketleri imalat sanayiinde üretime özendirmek için, Bahreyn Uluslararası Yatırım Parkı (Bahrain International Investment Park-BIIP) kurulmuştur. Yabancılara bu sektörde çeşitli kolaylıklar sağlanmaktadır.¹³⁸ Ayrıca Bahreyn aktif bir gayrimenkul ve inşaat piyasasına sahiptir.¹³⁹

2.7.1.4. Ulaştırma

Toplu taşıma araçları bakımından yetersiz olduğundan dolayı görevlilerin araba edinme gereği duyulmaktadır. Ülkede demiryolu ağı bulunmamasına rağmen, gelişmiş bir karayolu ulaşım ağına sahiptir. Bahreyn - Suudi Arabistan arası gerçekleşen köprü inşaatından kaynaklanarak, yeni ticari imkânların sağlanması öngörülmektedir.

2.7.1.5. Finansal Hizmetler

Offshore bankacılığı, İslami bankacılık, sigortacılık ve turizm, Bahreyn'in ekonomik yapısında gelişme bakımından öncülük tanınmış en önemli hizmet sektörlerini oluşturmaktadır. Finans sektöründe sağlanan düzenlemeler yanı sıra Bahreyn Finansman Limanı Projesi ile Ortadoğu'nun en etkin finans merkezi adaylığını ortaya koymuştur ve içeriğinde toplam 395 finans kurumu bulunmaktadır.

Son yılların rekabet gereği olaraktan uluslararası bankalara ve değişik malî kuruluşları barındırmaktadır.¹⁴⁰

2.7.1.6. Turizm Hizmetleri

Kral Fahd Geçidi için duyulan ilgi sonucu Suudi Arabistan'dan ülkeye büyük ölçüde ziyaretçi akışını sağlamaktadır. Ülkeye gerçekleşen turist ziyaretlerinin iş seyahatlerine dönüşmesi yönelik gereken tedbir ve yatırımlar uygulanmaktadır.¹⁴¹

¹³⁸ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

¹³⁹ Orta Doğu ve Körfez, Bahreyn, Genel Sektörel Bilgiler, https://ticaret.gov.tr, (27.05.2019)

¹⁴⁰ Orta Doğu ve Körfez, Bahreyn, Genel Ekonomik Durum, https://ticaret.gov.tr, (27.05.2019)

¹⁴¹ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (20.12.2018)

2.7.2. Bahreyn'in Sosyal Gelişimi

2.7.2.1.Eğitim

Ülkede yerli yabancı okullar bulunmaktadır.¹⁴² Yükseköğretim düzeyinde 14 özel üniversite ve iki devlet üniversitesi bulunmaktadır.¹⁴³

Bahreyn'de eğitim - öğretim zorunlu olmamakla birlikte, 140 ilkokul, 40 genel ortaöğretim kurumu, 10 mesleki ortaöğretim kurumu bulunmaktadır. Resmi ve farklı özel okullar ülke de faaliyet göstermektedir. Ayrıca 2 yüksekokulu, 3 araştırma enstitüsü mevcuttur. Yükseköğrenim gençlerin %10'u bu kurumlara kayıt yaptırmakta olup, okuma yazma bilenlerin kişiler toplumun % 78'nı oluşturmaktadır.¹⁴⁴

2.7.2.2.İstihdam

Ülkede hızla nüfus anlamda genişleme, istihdam piyasasındaki yerleşik kalıplar, mesleki eğitim yetersizliğinden kaynaklı olarak, işsizlik yaygın ve çoğunlukla göçmen işçilerin olduğundan dolayı giderek artmaktadır. Ayrıca, ekonominin ihtiyaçlarına yönelik yeterli yerli işgücü de bulunmamaktadır.¹⁴⁵

2.7.2.3.Sağlık

Ülkede, sağlık hizmetleri devlet hastanelerinde ücretsiz olarak sunulmaktadır. Geliştirilmiş sigorta sisteminden dolayı işveren tarafından Bahreyn çalışanların vatandaşı kesimi için %7 ve yabancı kesim için %3 oranında ödeme yapılmaktadır.¹⁴⁶

Ülkemizin Bahreyn adına gerçekleştirdiği sağlık sistemine yönelik düzenlemelere rağmen halen hastalarının tüm ihtiyaçlarının karşılanmasında

---

¹⁴² Health, www.bahrain.bh, (20.12.2018)

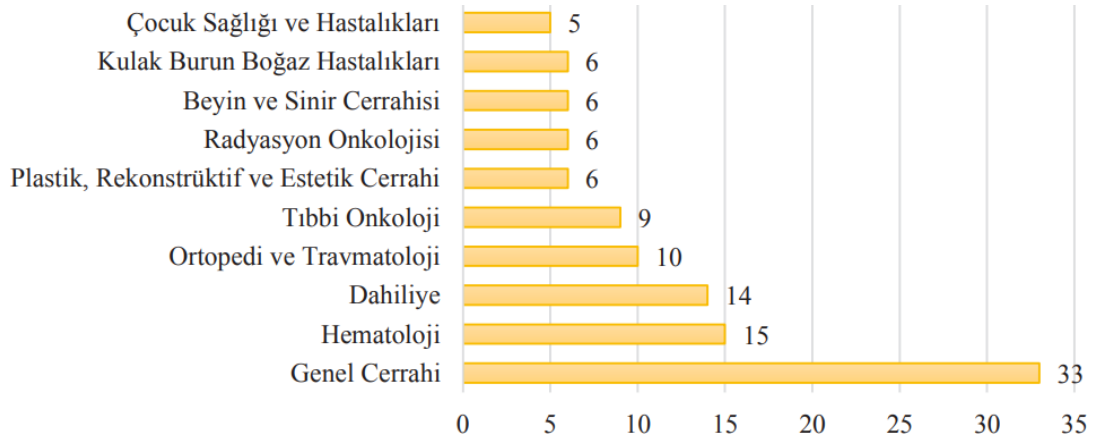
¹⁴³ Çayan, S. (2012). Türkiye-Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt Ticarî İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Coğrafyası Anabilim Dalı, s. 30

¹⁴⁴ Bahreyn, <http://www.enfal.de/bahreyn.htm>, (27.05.2019)

¹⁴⁵ DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

¹⁴⁶ Çayan, 2012, s. 32

yetersizlik bulunmaktadır. Bahreynlilerin 2014 yılında ülkemizde aldıkları sağlık hizmetlerinin dağılımı Şekil 2-8 de verilmiştir.¹⁴⁷

Şekil 2-8. 2014 Yılında Bahreynli Hastaların Sağlık Hizmeti Aldıkları İlk 10 Branş

Kaynak: DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni. www.deik.org.tr (13/06/2019)

Bu verilere göre Bahreyn vatandaşları en fazla Genel Cerrahi branşında ve sonrada Hematoloji ve Dahiliye branşlarında sağlık hizmetleri aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, Bahreynli vatandaşların Türkiye’de çoğunlukla tercih ettiği şehirler sırasıyla İstanbul (105), Kocaeli (48), Bursa (14), Muğla (12), Sakarya (4) olarak tespit edilmiştir.

¹⁴⁷ Tontuş, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Bahreyn, SATURK yayımları, s. 2

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE İLE KÖRFEZ ÜLKELERİNİN EKONOMİK VE SOSYAL İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye Suudi Arabistan İlişkileri

3.1.1. Sosyal İlişkiler

Türkiye'nin Suudi Arabistan'la 1929 yılı itibariyle diplomatik ilişki gerçekleşmiş olsa da, diğer Körfez ülkeleri ile sağlanan ilişkilerle nazaran, tarihi, siyasi, coğrafi ve ekonomik sebeplerden yana oldukça geç başlamıştır.¹⁴⁸ Ancak, iki ülke arasındaki ilişkiler, 2002 yılından sonra daha sağlam bir şekilde gerçekleşmiştir.

Bu kavramda, Suudi Arabistan'a Türk tekstil, metal ve diğer ürünler ihracatı, 2000 yılı itibariyle sağlanmaktadır. Öte yandan, işadamları 11 Eylül saldırısından sonra ABD ve Avrupa'dan ortaya çıkan güvensizlik duygu sonucu uzaklaşarak Türkiye daha etkili ve cazip bir hedef olarak görünmektedir.¹⁴⁹ Ayrıca, Türkiye 1960 dan bu yana özellikle Kıbrıs sorununa yönelik Arap ülkelerinin desteğini sağlamaya çalışmıştır.¹⁵⁰

3.1.2. Ekonomik ilişkiler

1980'dan önce petrol fiyatlarının yetersizliğinden dolayı Türkiye'nin Suudi Arabistan'a çok az düzeyde gerçekleştirdiği ihracata karşın büyük ölçüde ülkeye ithalat gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan'a gerçekleşen ihracat ürünlerimizin başında dokunmuş halılar, yer kaplamaları, petrol yağları, elektrikli transformatörler, demir çelik çubuklar, yontulmaya ve inşaata elverişli taşlar, mobilyalar, demir ve alaşımsız çelikten profil, kadın takım elbiseler bulunmaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Özev, M. H. (2016). Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2 (2), s. 15

¹⁴⁹ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), www.mfa.gov.tr, (20.12.2018)

¹⁵⁰ Özev, 2016, s. 16

¹⁵¹ DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

3.2. Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri

3.2.1. Sosyal İlişkiler

Türk Arap İlişkileri 1980'lerde düzelmeye başlamıştır. Ancak 90'larda, krallığın Suriye'nin tarafını komşu Türkiye ile çeşitli anlaşmazlıklarda ele geçirmesiyle bozulmuştur. Suudi-Türk ilişkilerinde yaşanan bu iniş ve çıkışlar, kısmen, 80'ler ve 90'lardaki çeşitli askeri darbeler de dahil olmak üzere Türkiye'nin siyasi istikrarsızlığının bir sonucudur. İlişkiler, İslamcı veya sivil partiler - Türkiye'nin Müslüman komşuları ile yakın kültürel ve dini bağlar hissettiklerinde - iktidardayken, askeriye'nin iktidara gelmesinden sonra daha da kötüye gittiği zaman gelişmeye meyillidir.

3.2.2. Ekonomik İlişkiler

Ülkemiz ile BAE arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler açısından ve denge bakımından Türkiye lehine giderek artan çeşitli anlaşmalar mevcuttur.^{152, 153}

Türkiye ile BAE'nin demir-çelik başta ve alt seviyede ise kıymetli taşlar, metaller ve mineral yakıtlar/yağlar olmak üzere giderek yükselen ihracatı bulunmaktadır. BAE'den yaptığımız ithalatın büyük kısmını ise kıymetli taşlar, metaller, mineral yakıtlar, alüminyum ve alüminyum ürünleri oluşturmaktadır.¹⁵⁴

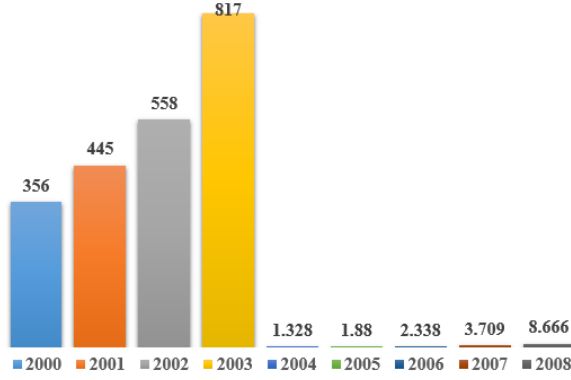
İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi Şekil 3-1 de verilmiştir. 2009 yılı ilk sekiz aylık verilerine göre Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri Arasındaki ticaret hacmi 1.679 milyon dolar seviyesindedir.¹⁵⁵

¹⁵² Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası, www.kutso.org.tr, (14.026.2019)

¹⁵³ Üçağaç, A. (2013). Umman, <http://ormer.sakarya.edu.tr>, (14.06.2019)

¹⁵⁴ Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik ve Ticari İlişkileri, www.mfa.gov.tr, (14.06.2019)

¹⁵⁵ Kulalı, Ö. M. (2010). 2000 Yılından Sonra Türkiye'nin Dış Ticaretinde Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan'ın Yeri Ve Geleceği, Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, s. 40

Şekil 3-1. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Hacmi

Kaynak:SUTSO.(2018). Kuveyt Ülke Profili, www.sutso.org.tr (14/06/2019)

3.3.Türkiye Kuveyt İlişkileri

3.3.1. Sosyal İlişkiler

İki ülke arasındaki diyalog ve işbirliğini geliştirmek ve yatırım hedefleri belirlemek için gereken tedbirler alınmaktadır.¹⁵⁶ Bu doğrultuda, iki ülkede ilgili Büyükelçilikleri kurulmuştur. Dolayısıyla, Kuveyt kaynaklı doğrudan yabancı sermaye girişinde önemli artış gözlemlenmiştir.¹⁵⁷

3.3.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Kuveyt arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, 1982 yılı itibariyle başlamış ve çeşitli iniş - çıkış gözlemlenmiştir.¹⁵⁸

Türkiye ve Kuveyt'in dış ticaret ilişkisini ürünler açısından süt ve süt mamulleri, yenilen sebze ve meyveler ile kabuklu yemişlerin olduğu gıda ürünlerini ihraç etmekte ve organik kimyasal ürünler ile plastik ve plastik eşya gibi ürünleri ithal etmektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), www.mfa.gov.tr, (20.05.2018)

¹⁵⁷ SUTSO. (2018). Kuveyt Ülke Profili, www.sutso.org.tr, (14.06.2019)

¹⁵⁸ DEİK, Kuveyt Ülke Bülteni, 2008, s. 11

¹⁵⁹ İstanbul Ticaret Odası. (1983). Kuveyt, Ülke Etüdüleri Dizisi, No: 26, Dizgi - Baskı: Murat Basın, Yayın Reklamcılık Ajansı, İstanbul, s. 35

3.4. Türkiye Katar İlişkileri

3.4.1. Sosyal İlişkiler

Türkiye ve Katar arası ilişkilerin genel akışı olarak, liderlerin pozisyonuna, devletlerin yapısına ve ittifaklar ağına bağlı olarak dalgalanmalar görünmekle birlikte mevcut inanç farklılıklarından yana da sınırlı şekilde gerçekleşmektedir. Ancak, tarihi, kültürel ve coğrafi açısından Türkiye ve Katar arası yakın ilişkilerin gelişmesi kaçınılmazdır.¹⁶⁰

Katar Emirliği'nin Türkiye ile olan ilişkileri ağırlıklı olarak ekonomik niteliklidir. Katar'ın son dönemde yakalamış olduğu güçlü ekonomik performans Türk firmaları açısından önemli fırsatlar barındırmaktadır.¹⁶¹

Türkiye ve Katar arasında gerçekleşen ilişkiler, ülkelerin siyasetlerinin aynı yönde olmasından kaynaklanmaktadır. İki ülke arası beraberliğin Ortadoğu'da bereketli bir işbirliğini gerçekleştireceği öngörülmektedir.¹⁶²

Katar'la Türkiye arasında bulunan ilişkilerin doğrultusunda KİK ile işbirliği oluşturmaktadır. Öte yandan, KİK'le olan mevcut Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog mekanizması nedeniyle, Katar ülkesiyle gerçekleşen ikili ve bölgesel işbirliklerinde son derece faydalı olmaktadır.¹⁶³

3.4.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Katar arasında 1985 itibariyle başlayan bir dizi anlaşmalar mevcuttur, ancak yürürlüğe girmeleri daha gerçekleşmeyen anlaşmalarda bulunmaktadır:

- Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması
- Dönem Toplantısı - Doha - 1991,
- Dönem Toplantısı - Ankara – 2001,

¹⁶⁰ Turgut, K. (2015). Arap Baharı Bağlamında Türkiye – Katar İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 50

¹⁶¹ Turgut, 2015, s. 51

¹⁶² Turgut, 2015, s. 51

¹⁶³ Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Katar, www.mfa.gov.tr, (25.12.2018)

- Dönem Toplantısı - İstanbul – 2006
- Hava Ulaştırması Anlaşması (1990),
- Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması (2001),
- Çifte Vergilendirme Önleme Anlaşması (2001).¹⁶⁴
- İşbirliği Mutabakat Zaptı - 2000 ¹⁶⁵

Dünya enerji fiyatlarında gerçekleşen düşüşten kaynaklanarak, kamu ve özel sektörde ihalelerinin dondurulmasıyla birlikte, 2008 sonları itibariyle, Katar'a sağlanan demir-çelik ihracatı kesilmiştir.

Küresel kriz sürecinde, yatırım projelerinin duraklaması yanı sıra Katar'a olan ihracatın çeşitlendirilememiş olmasından kaynaklanarak, Katar'a olan ihracat da önemli düzeyde düşüşün gerçekleşmiştir.¹⁶⁶ Ancak 2014 ten 2015e geçtiğimizde Katar'a ihracat ciddi bir oranda artış göstermektedir. Araştırmalara göre tam kapsamlı olarak birçok ürünler üzerinde ihracat bakımından Katar pazarlarında önemli bir potansiyel bulunduğu değerlendirilmektedir. Katar'dan ülkeye gerçekleşen ithalat da ağırlıklı olarak işlenmemiş alüminyum, kimyasal maddeler, plastik ve plastik mamulleri bulunmaktadır.¹⁶⁷

3.5.Türkiye Umman İlişkileri

3.5.1. Sosyal İlişkiler

1970 yılında bağımsızlığını ilan eden Umman Türkiye tarafından resmiyete tanınmasıyla birlikte, iki ülke arasında karşılıklı yarar esasında diplomatik ilişkiler 1973 itibariyle başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler şu an en iyi seviyede olmakla birlikte, Umman'da Türk firmaları, inşaat sektörü başta olmak üzere yoğun bir şekilde yatırım yapmaktadır.¹⁶⁸ Ayrıca, son yıllarda izlenen yolda Türkiye'nin Ortadoğu'daki ilgi ve alakasına artış gözlenmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Çayan, 2012, s.60

¹⁶⁵ Katar Ülke Raporu, İntes Genç Yöneticiler Grubu, <https://intes.org.tr>, (20.12.2018)

¹⁶⁶ DEİK. (2017). Katar ülke bülteni, www.deik.org.tr, (13.06.2019)

¹⁶⁷ DEİK. (2017). Umman ülke bülteni, www.deik.org.tr, (18.12.2018)

¹⁶⁸ Türkiye - Umman Siyasi İlişkileri, www.mfa.gov.tr, (18.12.2018)

¹⁶⁹ Türkiye Umman İlişkileri, <http://ormer.sakarya.edu.tr>, (14.06.2019)

3.5.2. Ekonomik İlişkiler

İki ülke arası ekonomi, ulaştırma ve eğitim, bilim ve sanayi, tarım ve balıkçılık alanlarındaki ilişkilerine yönelik önemli gelişimler ve sözleşmeler 2012 yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, sağlanan iki ülke arası artan ekonomik işbirliğinden dolayı ticaret hacminde önemli artışlar hatta daha yükseklerle ulaştırabilme potansiyellerinin de var olduğu gözlemlenmiştir.¹⁷⁰

2016 verilerine göre, Türkiye'nin Umman'a gerçekleştirdiği ihracatta sırayla demir çelik çubuk (57.4 milyon dolar), demir çelik inşaat aksamı (14 milyon dolar) ve mobilya (12 milyon dolar) ürünleri yer almaktadır. Çoğunlukla ithalatımız kısıtlı petro-kimya sanayi ürünleri ve hammaddelerden oluşmaktadır. İthalatın büyük bir bölümünü işlenememiş alüminyum oluşturmaktadır.¹⁷¹

3.6. Türkiye Bahreyn İlişkileri

3.6.1. Sosyal İlişkiler

Türkiye-Bahreyn siyasi ilişkileri, ortak tarihi ve kültürel bağların oluşturduğu zemin üzerinde her alanda gelişmektedir. Ülkemiz Bahreyn'de 1990 yılında, Bahreyn ise ülkemizde 2008 yılında Büyükelçilik açmıştır. Bahreyn ile Türkiye arasında son dönemde karşılıklı üst düzey ziyaretler yoğunlaşmıştır. Çeşitli anlaşmaların da imzalandığı bu ziyaretler iki ülke arasındaki ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır.¹⁷²

3.6.2. Ekonomik İlişkiler

Türkiye-Bahreyn ticarî ilişkilerinde elde edilen ilk veriler 1970 yılına aittir. Yıllar itibariyle, dış ticaret hacmi kayıtlara göre yükseliş göstermektedir ancak, küresel malî krizden dolayı 2009 yılında ciddi bir düşüş gözlenmektedir. Aynı şekilde ihracat sektöründe yükselmeler kayıtlara geçmiştir.¹⁷³ Ancak bahsi geçen küresel mali krizin başlangıcından gerçekleşen altyapı ve gayrimenkul alanlarında

¹⁷⁰ Üççağaç, A. (2013). Umman, <http://ormer.sakarya.edu.tr>, (14.06.2019)

¹⁷¹ DEİK. (2017). Umman Ülke Bülteni , www.deik.org.tr, (18.12.2018)

¹⁷² Türkiye - Bahreyn Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr>, (25.12.2018)

¹⁷³ Çayan, 2012, s.61

çoğu inşaat projesi için inşaat demirleri ihracatından dolayı gerçekleşen artışın çok önemli bir katkısı gözlemlenmiştir.¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ ayan, 2012, s.61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 2000 SONRASI TÜRKİYE KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ İLİŞKİLERİNİN DURUMU

4.1.Siyasi İlişkiler

Türkiye cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Körfez ülkeleri ile Ortadoğu'da bulunan diğer ülkelere kıyasıyla, en düşük ilişki gerçekleşmesi görünmektedir.

2000 yılı itibariyle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarı ile birlikte, Türk dış politikasında önemli gelişmeler planlanmıştır. Bu doğrultuda, Körfez ülkeleri dâhil olmak üzere, tüm komşu ve ötesi ülkelerle politika, iktisadi ve sosyal sektörlerinde yakın ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgesel güç olma hedefi planlanmıştır. Ancak bu bağlamda, bölgeye göre farklı ve değişik girişimler boy göstermektedir. Türkiye ile Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında askeri bakımından gerçekleşen anlaşmalar bulunmaktadır.

Türkiye ve KİK ülkelerinin ekonomik açıdan birbirini tamamlayıcı özelliğinin bulunmasından yola çıkarak, gerçekleşen işbirliğinden büyük ölçüde gelişmelerin sağlanması öngörülmektedir. Bu doğrultuda, iktisat ve diplomatik yönden gelişmelerle birlikte kapsamlı sosyal ve kültürel program uygulamaları ile aynı zamanda iki milletin yakınlaşması de planlanmaktadır.

2012 yılı itibariyle Ortak Eylem Planı kapsamında ticaret ve yatırım, tarım ve gıda güvenliği, ulaştırma ve iletişim, enerji, kültür, turizm, sağlık, eğitim ve çevre alanlarında işbirliğinin altyapısı hazırlanmıştır.¹⁷⁵

4.2. Mevcut Ekonomik İlişkiler

Türkiye ve KİK ekonomik açıdan birbirini tamamlayıcı özelliğine sahipler. 2001 krizinin ardından Türkiye ekonomisinin kalkınması, uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırıma yönelik önemli bir seçenek olarak Körfez ülkeleri tarafından değerlendirilmiştir.

¹⁷⁵ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi – KİK, <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr>, (14.06.2019)

Son yıllar itibariyle, Türkiye'nin ticaret sektöründe tüm bölgeler adına ihracat ve ithalat hacminde genel bir yükselme gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin planlanan ekonomik yükselme amacı ve Körfez ülkelerinin petrolden ekonomiyi bağımsızlaştırma hedefleri örtüştüğünden, ikili ilişkiler de değerli gelişmeler için imkan yaratmaktadır. Öte yandan, politik ve iktisadi kapsamda, gerçekleşen ilerleme devamlılığını sağlaması ve küresel mali krizden kısa sürede kalkınması ile birlikte, Türkiye, dış yatırımcılar için güvenli bir zemin oluşturmaktadır.

Körfez ülkelerinde inşaat sektörünün hızlı yükselişinden kaynaklanarak, bu durum uzun vadede Türkiye-KİK arasındaki ticari gelişmenin yürürlüğünü etkilemesi öngörülmektedir. Dolayısıyla, bu doğrultuda gereken tedbirler örneğin, uzun vadeli ticaret anlaşmaları, KİK üyesi ülkelerle vizelerin kaldırılması, serbest ticaret anlaşmalarının yapılması ve yatırım şartlarının kolaylaştırılması etkili olacaktır.¹⁷⁶

4.3.Sosyo-Kültürel İlişkiler

Turizm sektöründeki canlanma, Türk dizilerinin Körfez'de önemli derecede halkça tutulma kazanması, öğrenci değişim programlarının başlatılması ve dil kurslarının yaygınlaştırılması sosyal iletişimin artmasının başlıca sebeplerinden sayılabilir.

4.4.Güvenlik İlişkileri

Körfez ülkelerinin, İran tarafından oluşan tehdit ve radikal İslami grupların faaliyetlerinden kaynaklanan, iç ve dış güvenlik kaygıları, bu ülkelerin gerçekleştirdiği tüm dış siyasetinde önemli bir belirleyici oluşturmaktadır. 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgali, Ortadoğu bölgesindeki dengeleri ve KİK taraf devletlerin güvenlik stratejilerini büyük düzeyde etkilediği görünmektedir.

---

¹⁷⁶ Akkaya, 2013, s.22

İran'a bağılı olarak Körfez devletlerinin güvenlik açısından endiŐelenmesine sebep olan konular olarak, İran'ın askeri gücünün ve kapasitesinin artması, savunma harcamalarında  lkeni çok geride bırakmalarına rağmen İran'ın nükleer alıŐmaları, Körfez  lkelerinin özellikle askeri gücünün yetersizliği dikkat çekmektedir.

Körfez  lkeleri olası güvenlik sorunlarına yönelik kısa ve orta vadeli çözüm sağlayacak yeni Türkiye ile olabileceği Şekilde ortaklıklar oluŐurtmayı gerçekleştirmektedir.¹⁷⁷

Somut bir askeri destek Türkiye'nin imk nlarını etkilemekte olup, diğer ülkelerle olan ilişkilerine hasar verme olasılığı mevcuttur. İİG kapsamında kısa ve orta vadede askeri kapasitelerinin güçlenmesi ve ortak savunma sisteminin uygulanması gibi konularda KİK ülkelerine destek verilmesi ve ordular arasında eğitim ortaklığı ve ortak tatbikat gibi yardımlar tavsiye edilmektedir. Türkiye'nin bu ilerleme doğrultusunda, NATO ve Körfez taraf devletleri arasında aracı olarak etkili olmaktadır.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ Akkaya, 2013, s.58

¹⁷⁸ Kaya, M. ve Kaya, E. (2019). Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İŞbirliği Konseyi (KİK)  lkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1/1), s. 516

SONUÇ

Çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak, Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki politik işbirlikleri değerlendirilmiş ve 2000’li yılların itibariyle, Türk dış politikası yeni bir evrene girmiştir. Ayrıca, Türkiye bu doğrultuda Körfez bölgesi ve dışında bulunan tüm ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmekle birlikte, bölgesel bir güç niteliğine geçmeyi amaçlamaktadır. KİK ülkelerinin de aynı şekilde Türkiye’nin yeni hükümeti ile kurulacak işbirliklerine istekli olmasında çeşitli nedenler bulunmaktadır.

Bahsi geçen etkenler arasında, Türkiye’nin özellikle son 11 yılda ekonomik gelişmişlik düzeyinin katlanması, NATO’ya üye olması, ABD ve AB ile yakın ilişkiler geliştirmesi, Batılı kurum ve kuruluşların büyük kısmına üye olması, bölgesel siyasette aktif ve başarılı olması, Türk halkının genel itibariyle Sünni Müslüman olması ve Türkiye’nin Körfez ülkelerinin içişlerine müdahil olmaması ve Saddam rejiminin çökmesinden sonra İran veya başka bir bölgesel tehdidi dengeleyebilecek yegâne devlet olması sayılabilir.

Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler açısından İslami ekonomi yapısının bulunması büyük önem arz etmektedir. Türkiye’den Körfez ülkelerine yapılan ihracatın payı 2001 yılına oranla üç kat artmıştır. Ayrıca sosyokültürel ilişkiler açısından da aynı şekilde olumlu sonuçlara elde edilmektedir. Turizm sektöründeki canlanma, Türk dizilerinin Körfez’de önemli derecede popülerite kazanması, öğrenci değişim programlarının başlatılması ve dil kurslarının yaygınlaştırılması sosyal iletişimin artmasının başlıca sebepleridir.

Bununla birlikte Körfez ülkelerinin (Suudi Arabistan hariç) güçlü ve modern askeri gücün yoksunluğu anlamında, Türkiye’nin katkısıyla bu ülkelerde askeri eğitim, askeri malzeme satımı ve ortak yatırım olanakları esasında sözleşmeler meydana gelmiştir. Aslında, Körfez ülkelerinin güvenlik kaygılarının başında, İran’dan yana oluşabilecek tehdit ve radikal İslami grupların faaliyetleri bulunmaktadır. Bundan dolayı Körfez ülkeleri küresel bir gücün himayesinde olmayı tercih etmekte ve hem tekil olarak hem de bölgesel olarak Amerika’nın garantörlüğüne güvenmektedirler. KİK’in bölgesel güvenlik politikalarında

Türkiye'nin büyük oranda katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Türkiye Ortadoğu'da yükselen bir güç olmanın yanı sıra Arap dünyası tarafından Batı'ya uzanan el olarak görülmektedir.

Bu noktalardan hareketle uluslararası karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile olan ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkileri ne kadar artarsa bu ülkelerle ve bu ülkelerin müttefikleriyle de o kadar güvenli bir uluslararası ortam tesis edilecektir. Körfez ülkelerinin en çok ilişkide olduğu ülke ABD'dir. Türkiye ise hem Rusya, Çin ve İran grubuyla hem ABD hem de AB üyesi ülkeleri ile olan ilişkileri göz önüne alındığında coğrafi özelliğine benzer şekilde merkezi ve arabulucu bir misyon üstlenmelidir. Bu bağlamda uluslararası karşılıklı bağımlılık teorisi ile Türkiye'nin KİK ülkeleriyle geliştireceği ekonomik ve siyasi ilişkilerin yanında bu ülkelerin tehdit olarak gördüğü Rusya, İran, İsrail gibi ülkelerle olan işbirliklerinde de KİK üyesi ülkelerin görüş ve önerilerini dikkate alması gerekmektedir. Zira KİK üyesi ülkeler hem maddi ekonomik olarak zengin ülkelerdir 2000'li yıllardan itibaren başlayan ilişkiler siyasi ve ekonomik anlamda güçlenerek devam etmelidir.

Palancı (2015)'ya göre Türkiye'nin Körfez Arap ülkeleriyle ilişkileri Siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda yeni yüzyılda ivme kazanmıştır.¹⁷⁹ Bu ilişkilerin devamlılığı Türkiye'nin bölgesel güç kazanımı açısından önemli bir faktördür. Türkiye'nin bölgede bir dengeleyici güç olarak misyon üstlenmesi, bölge ülkeleriyle siyasi ve ticari gelişmelerini sürdürmesini gerektirmektedir.

Canberk (2006) ise, 2000'li yılların başlarında körfez ülkeleriyle yapılan ekonomik antlaşmaların Türkiye ekonomisi için olumlu katkılar sağladığını belirtmiş, bu ülkelere vize uygulamasının kaldırılmasının Turizm'de önemli bir etki yaptığını dile getirmektedir. Ayrıca Dubai'deki Arap bankalarıyla yapılan ortaklıkların Türk finans sektörüne ivme kazandırdığını dile getirmektedir.¹⁸⁰

---

¹⁷⁹ Palancı, 2015, s.85

¹⁸⁰ Canbek, Ş. (2006). Küreselleşme sürecinde bölgesel örgütlenmelere bir örnek: Körfez İşbirliği Konseyi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü., s.85

Coşan (2007), Körfez sermayesinin dünyadaki dış yatırımlar açısından önemli bir güç olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik seviyesi, gelişmiş teknoloji ve haberleşme ağına sahip olması ile kalifiye işgücü gibi unsurların Körfez sermayeyi çekecek yeteneğe sahip olduğunu belirtmektedir. Coşan ayrıca, Türkiye'nin KİK üyesi ülkelere kıyasla tarımsal ve sanayi ürünleri açısından da karşılaştırmalı üstünlüğü bulunduğunu. Ancak bunun yeterince Türkiye'nin ihracatına yansımadığını, Körfez ülkelerine tarım ve sanayi ürünleri ihracatının artırılması gerektiğini dile getirmektedir.¹⁸¹

Körfez ülkelerinin yabancı çalışan istihdamı da Türkiye için önemli bir fırsat olup, Türkiye'nin atıl işgücünü bu bölgede değerlendirmesi için muhtemel bir fırsat olarak görülmektedir. Yılmaz (2017), Körfez ülkelerindeki yabancı işgücünün önemine değinerek, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle arasında da mevcut olan işgücü transferlerinin artırılması ve devletler nezdinde çalışan güvenliklerinin sağlanarak Türkiye'den giden işgücünün, Körfez bölgesinden belirli sosyal güvencelerden mahrum olmadan, temel çalışma haklarına sahip olarak çalışmasının önemini vurgulamaktadır.¹⁸²

Son yıllarda Körfez ülkelerinin Türkiye'ye yönelik ekonomik yatırımları önemli oranda bir artış göstermiştir. Başta Katar ve BAE olmak üzere Körfez ülkeleri Türkiye'den gayrimenkul alımı, Turizm ve finans sektörlerine yapılan yatırımlar ve sağlık sektöründe Türkiye'den yararlanılması gibi önemli ekonomik gelişmeler yaşanmaktadır. Körfez ülkelerinden Türkiye'ye karşı oluşan güven pek çok konuda işbirliği yapılmasına etki etmektedir. Özellikle Körfez ülkelerinden gelen turizm talebi, Avrupa ülkelerinden sonra önemli bir pazar olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye, Arapların kendi aralarındaki sorunlara taraf olmaksızın KİK ülkeleri ile başta ekonomik olmak üzere tüm ilişkilerini artırıcı eylemleri hayata geçirmeli, KİK üye ülkelerinin dış politikalarını yakından takip ederek kendi atacağı adımlarda da muhakkak denge politikasını gözetmelidir.

---

¹⁸¹ Coşan, (2007), s.137

¹⁸² Yılmaz, 2017, s.141

KAYNAKÇA

- ACAR, A. (2014). Katar Doğaltaş Sektörü Ülke Raporu, <http://www.imib.org.tr>, 10.12.2018
- AKÇACI, T. ve Karaata, A. (2014). Türkiye’de Uluslararası Fonların Paradoksal Etkisi: Hollanda Hastalığı, International Conference On Eurasian Economies, ss. 1-10
- AKKAŞ, E. (2017). Körfez Ülkelerinde İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu, İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM) Raporları 3, Ülke Raporu 1, ss. 1-40
- AKKAYA, A. (2016). Geçmişten Günümüze Orta Doğu’da Petrol Savaşları Ve Devlet Sistemlerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Konya
- AKKAYA, G. N. (2013). Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen, Analiz Dergisi, sayı 70, ss.10-27
- AL-HASHEM, A. (2016). Health Education in Saudi Arabia: Historical overview, Sultan Qaboos University Med Journal, 16 (3), ss. 286–292,
- ALKHATEEB, T. T. Y., MAHMOOD, H., SULTAN, Z. A. ve AHMAD, N. (2014). Oil Price and Employment Nexus in Saudi Arabia, International Journal of Energy Economics and Policy, 7(3), ss. 277-281.
- Annual Economic Report, 2017, <http://www.economy.gov.ae>, (2019.06.13)
- ARI, T. (2004). Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, İstanbul: Alfa Yayınları
- ATAMAN, M. ve DEMİR, G. N. (2012). Körfez ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları, ss. 1-36
- AYHAN, V. (2012). Tunus isyanı: Arapların devrim ateşini yakması, Ortadoğu Etütleri, 3 (2), ss. 59-93

Bahreyn, <http://www.enfal.de/bahreyn.htm>, (27.05.2019)

BELWAL, R. (2017). Public Transportation İn Oman: A Strategic Analysis, *Advances in Transportation Studies An International Journal Section B*, 42, ss. 99-116

BERİKAN, M. ve HÜSEYİNLİ, T. (2017). Petrol fiyatlarındaki düşüşün Rusya ekonomisi üzerine etkileri, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4 (2), ss. 30-45

BOSTANCI, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7 (13), ss. 171-184

CANBEK, Ş. (2006). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Örgütlenmelere Bir Örnek: Körfez İşbirliği Konseyi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, İstanbul

COŞAN, S. A. (2007). Körfez Ekonomik İşbirliği Konseyi Ülkeleri'nin Genel Ekonomik Yapıları ve Türkiye İle Olan İlişkileri, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu İktisadi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÇAYAN, S. (2012). Türkiye-Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt Ticarî İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Coğrafyası Anabilim Dalı

ÇELEBİ, F. (2011). Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin enerji gelirlerinin sosyal ve ekonomik kalkınma stratejilerine etkisi, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ÇETİNKAYA, S. G. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, Ortadoğu Özel Sayısı, s. 1-29

DEİK. (2008). Kuveyt ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)

DEİK. (2017). BAE ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2018.12.18)

DEİK. (2017). Bahreyn ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2018.12.18)

- DEİK. (2017). Katar ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)
- DEİK. (2017). Suudi Arabistan ülke bülteni, www.deik.org.tr, (2019.06.13)
- DEİK. (2017). Umman Ülke Bülteni, www.deik.org.tr, (2018.12.18)
- DİRİÖZ, A. O. (2009). Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri, Ortadoğu Analiz, 1 (6), ss. 77-81
- Education of Saudi Arabia, www.gcc-sg.org, (14.06.2019)
- Energy Information Agency (EIA), US Department of Energy, Kuwait Country Profile, www.eia.doe.gov, (14.06.2019)
- Energy, <https://government.ae>, (23.12.2018)
- ERBOĞA, A. (2016). Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 3 (1), ss. 9-38
- FATTOUH, B. ve SEN, A. (2016). Saudi Arabia's Vision 2030, Oil Policy and the Evolution of the Energy Sector, The Oxford Institute for Energy Studies, ss. 1-12
- GÜRKAYNAK, M. ve YALÇINER, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası İlişkiler, 6 (23), ss. 73 - 92
- HARRİSON WAGNER, R. (1988). Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence, International Organization, 42 (3), s. 468-470
- Health, www.bahrain.bh, (20.12.2018)
- İTO, (1983). Kuveyt, Ülke Etüdüleri Dizisi, No: 26, Dizgi - Baskı: Murat Basın, Yayın Reklamcılık Ajansı, İstanbul, ss. 1-98
- Katar Ülke Raporu, İntes Genç Yöneticiler Grubu, <https://intes.org.tr>, (20.12.2018)
- KAYA, M. ve KAYA, E. (2019). Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1/1), ss. 515-530

- KEOHANE, R. O. ve NYE, J. S. (2001). Power and Interdependence, 3. Baskı, New York, Addison Wesley Longman,
- Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi – KİK, <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr>, (14.06.2019)
- Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), www.mfa.gov.tr, (14.06.2019)
- Körfez ülkelerinde yabancı istihdamı ilk sırada, <http://aa.com.tr>, (05.07.2019)
- Körfez Ülkelerinin konumu ve Yeryüzü Alanı, <https://sdam.org.tr> (13.06.2019)
- KTO Ülke Raporları: Katar, www.kto.org.tr, (14.06.2019)
- KTO Ülke Raporları: Kuveyt, www.kto.org.tr, (14.06.2019)
- KTO, Ülke Raporları: BAE, www.kto.org.tr, (14.06.2019)
- KUFFEL, G. P. (2000). The Gulf Cooperation Council's Peninsular Shield Force, Faculty of the Naval War Colleg. ss. 1-34
- KULALI, Ö. M. (2010). 2000 Yılından Sonra Türkiye'nin Dış Ticaretinde Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan'ın Yeri Ve Geleceği, Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı
- Kuwait, www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=KWT, (14.09.2019)
- Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası, www.kutso.org.tr, (14.026.2019)
- MACKEY, S. (2002). The Saudis: Inside the Desert Kingdom, Updated Edition, Norton Paperback, W.W. Norton and Company, New York
- Ministry of Education – Kingdom of Saudi Arabia, www.moe.gov.sa, (14.06.2019)
- Ministry of Health – Kingdom of Saudi Arabia, www.moh.gov.sa, (21.12.2018)
- MUTLU KOCA, S. ve KAYALI, Ö. (2014). Umman 2014, Ortadoğu Yıllığı, ss. 277-294
- Oman healthcare, www.export.gov, (14.06.2019)

Orta Doğu ve Körfez, Bahreyn, Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Körfez, Bahreyn, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Körfez, Kuveyt, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Körfez, Suudi Arabistan, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Körfez, Umman, Genel Ekonomik Durum, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Körfez, Umman, Genel Sektörel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr>,
(2019.05.27)

Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Katar, www.mfa.gov.tr, (25.12.2018)

ÖZEV, M. H. (2016). Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde
1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri, Uluslararası Politik
Araştırmalar Dergisi, 2 (2). ss. 11- 28

PAKİN ALBAYRAKOĞLU, E. (2011). ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde
İran Faktörü, Uluslararası İlişkiler, 8 (31), ss. 95 - 116

Population, <https://data.worldbank.org>, (18.12.2018)

Rammadhan, M. ve Naseeb, A. (2011). The Cost Benefit Analysis of Implementing
Photovoltaic Solar System in the State of Kuwait, Renewable Energy, 36 (4),
ss. 1272-1276

- SAMARGANDI, N., FIDRMUC, J. ve GHOSH, S. (2014). Financial development and economic growth in an oil-rich economy: The case of Saudi Arabia, *Economic Modelling*, 43, ss. 267–278
- Saudi Arabia Oil, www.britannica.com, (14.06.2019)
- SUTSO. (2018). Kuveyt Ülke Profili, www.sutso.org.tr, (14.06.2019)
- Telci, İ. N. ve Rakiooğlu, M. (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (1), ss. 137-168
- TOBB, Katar Ülke Raporu, 2017, <http://tobb.org>, (14.06.2019)
- TONTUŞ, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Bahreyn, SATURK yayımları, ss. 1- 2
- TONTUŞ, H. Ö. (2019). Körfez ülkeleri Katar, SATURK yayımları, ss. 1- 8
- TURGUT, K. (2015). Arap Baharı Bağlamında Türkiye – Katar İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Türkiye - Bahreyn Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr>, (25.12.2018)
- Türkiye - Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik ve Ticari İlişkileri, www.mfa.gov.tr, (14.06.2019)
- Türkiye - Umman Siyasi İlişkileri, www.mfa.gov.tr, (18.12.2018)
- Türkiye-Katar İlişkileri, SETA, www.setav.org, (14.06.2019)
- Umman industry, <https://duqm.gov.om>, (14.06.2019)
- Umman Sultanlığı Ülke Raporu, 2018, T.C. Muskat Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, ss. 1-47
- ÜÇAĞAÇ, A. (2013). Umman, <http://ormer.sakarya.edu.tr>, (14.06.2019)
- Ülkelere Göre Dünya Doğal Gaz Rezervi, www.enerjiatlası.com, (14.06.2019)
- Ülkelere Göre Dünya Petrol Rezervi, www.enerjiatlası.com, (2019.06.13)
- www.stratejikortak.com, (2019.06.13)

- YAKUPOĞLU BORAN, L. (2018). XX. Asırda Kuveyt'te Tiyatro Faaliyetlerinin Doğuşu Ve Gelişimi, *Istanbul Journal Of Arabic Studies*, 1 (1), ss. 35-69.
- YARDİMCİOĞLU, F., & GÜLMEZ, A. (2013). OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi. *Sosyoekonomi*, 19(1):117-140
- YILMAZ, A. (2017). Uluslararası Göç Bağlamında Körfez Ülkelerindeki Yabancı İşgücü Varlığının Sosyoekonomik Analizi: Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- YILMAZ, D. (2019). Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu, KFA Fuarcılık LTD. ŞTİ. ss. 1-41
- YURDAKUL, H. ve Öztürkcan, S. (2014). Management practices in Kingdom of Saudi Arabia: exploring perspectives of Saudi managers and Middle East Expats, *Innovative Trends in Multidisciplinary Academic Research (ITMAR)*, 1, ss. 231-248

ÖZGEÇMİŞ

13.06.1982 yılında ADANA-Tufanbeyli de doğdum. İlköğretim ve Lise 1. Sınıfı Tufanbeyli de tamamladım. Lise 2. sınıfı KAHRAMANMARAŞ- Elbistan Mükremin Halil Lisesinde, Lise 3. sınıfı da KAYSERİ Pınarbaşı Lisesinde tamamladım. 1999 yılında İstanbul'a yerleştim. 2001 yılında Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümüne yerleştim. Balıkesir Üniversitesinde İngilizce hazırlık sınıfı ile birlikte 4 yıl okuduktan sonra 2005 yılında Balıkesir Üniversitesinden Abant İzzet Baysal Üniversitesine yatay geçiş yaptım. Bir yıl fark derslerini okudum ve 2007 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi İşletme bölümünden mezun oldum. Şu anda İstanbul da yaşamaktayım. Şu anda Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olarak kendi Mali Müşavirlik ofisimde çalışıyorum.